

Ziszov elvtárs tényleg táviratozott Irkutzkba a munkás- és katonakomitének, hogy valaki menjen ki a vonathoz, fogadják méltóan a tiszteket kísérő elvtársat. Ezt a táviratot lobogtatta a vörösgárdások parancsnoka, aki egyébként civil ruhában volt, pantallóban és cúgos cipőben, csak éppen kard lógott az oldalán. A táviratból nem értette tisztán, miről van szó, mindenesetre körülvetette katonákkal a vonatot, és kereste az elvtársat, aki majd megmagyarázza az ügyet. Ezeket mondta el a komisszár a barátságos köszöntés után, és kijelentette, hogy várja további rendelkezéseit. De először beszélgessenek. Milyen a helyzet keleten?

A keleti helyzetről nem sokat tudott, azonban készségesen elmondta, hogy keleten is van mozgás, tagadhatatlan, hogy keleten sem egészen fenéig tejfel, de határozott haladás látszik. Szilágyi elvtárs...

A komisszár itt félbeszakította, és azt mondta, Szilágyi nem tetszik neki. Szilágyi anarchista, gyanús ember, és túlhajtja azt az elvet, hogy először a forradalom, azután a termelőmunka. Ezt mindenki tudja, de amit Szilágyi csinál, az anarchizmus. Rövidesen színvállásra kényszerítik, és akkor majd elválnak...

Pesti szobafestő volt a komisszár, kicsit kövérkés, nehéz mozgású ember, lomposan járt, civil kalapot hordott a kardhoz. Törölte a homlokáról az izzadtságot, pedig még nem is volt nagy meleg. Éppen csak kisütött a nap, de ő máris izzadt. Szótlanul lépdeltek egymás mellett. Fáradt embernek tűnt a komisszár, akin látszott, el van már szánva mindenre. Sóhajtott, és ahogy a pályától mind messzebb elmentek, valami folyónak – talán az Angarának – a partjára értek. Felcsillant a szeme, azt mondta, üljenek le egy kicsit.

Látszott rajta, boldog, hogy a víz partján ülhet, és pár percig gyönyörrel sorolgathat pesti utcaneveket. Fájdalmas gyönyörűséggel és önkínzó boldogsággal mondta: Mester utca... Népszín

ház utca... Emlékezett Janekre, és emlékezett arra a csirkefogó Karszlakéra, Irkutszk katonai parancsnokára, a „rettegett vérfarkasra”. „Hej, ötér’ turo ez az egész élet” – mondta melankolikusan a Futó utcai szobafestő az Angara partján.

Mikor visszatért a kalandozásból, megkérdezte, tulajdonképpen milyen terve van a hadifoglyokkal. Kitől kapta a parancsot? Milyen parancsot kapott voltaképpen? És milyen célból? Saját felelősségére csinál valamit? Megbízásból?

Valami furcsa kényszerűség lepte meg. Kezden hazudni megint? Hazudjon naiv embereknek, hazudjon a forradalmároknak, akik mégis az életükkel játszanak? Apró mesékkel áltassa a szobafestőt? Vallott. Elmondta, miként került forradalmár hírébe, hogy most ő a tábor hivatalos forradalmárja, és teljes bűnbocsánat van kilátásban, ha hazaviszi a transzportot. Nem akart csalni, különösen pedig nem akarta a forradalmárokat becsapni, de beleesett. Nem is ismeri, miféle elvekért küzdenek, nem tudja, hol van a választóvonal a szocializmus meg a bolsevizmus között. Nem is érdekli. Egyszerűen haza akar menni. De ezen az áron nem. Lehetnek akármilyen tévesek az útjaik, de nem tartja méltónak, hogy ezen az áron mentse a bőrét. Tessék intézkedni, ahogy akar. Ziszov jóhiszeműen cselekedett, sajnálja, hogy őt is becsapta.

A komisszár intette, hogy beszéljen csendesebben, hátha meghallja valaki. Kár, hogy nem marad itt Irkutszkban. Maradjon itt, és vegye át a politikai vezetést.

– Haza akarok menni...

– A mészárszékre? Otthon háború van...

– Haza...

A komisszár elgondolkodott. Okvetlenül segíteni fog rajta. Illetve az egész transzporton, de csak főhadnagytól lefelé.

Ebbe nem egyezett bele.

Alkudtak. Vitakoztak. Már századosnál tartottak. Századostól lefelé hazamehetnek. Ki van zárva. Mindenki menjen. Ha segíteni akar, segítsen mindnyájukon. Ha a századostól felfelé itt marad a transzport, akkor nem csinált semmit.

– És maga olyan biztosan hiszi, hogy megbocsátottak magának?

– Biztosan. Szavukat adták. És különben is, mit csináltam? Tüntettem a trikók miatt. Ez csak nem komoly dolog. Világháborúban, amikor Verdun, Gorlice, Doberdó van. Csak nem fontos egy Amur-vidéki fegyelmetlenség?

– Hát kérem – mondta végül a komisszár –, felőlem mindenki hazamehet. De fel fogom szólítani a tisztikart, hogy a legénységről meg az efféle bűnökről felvett jegyzőkönyveket előbb adják át nekem.

– Miféle jegyzőkönyvről álmodozik, elvtárs?

– Maga nem tudja? Mindenkinek a viselkedéséről jegyzőkönyv van. Ezeket felsőbb parancsra bevarrják blúzba, gallérba, mandzsettába. Ezeket itt kell hagyni. Ezekre nekünk van szükségünk. Ha egyet is találok a motozásnál, a törzstisztek, századostól felfelé, itt maradnak. Nem lesz bántódásuk, de visszakerülnek a hadifogolytáborba...

– Nyugodt lehet. Egyet sem fog találni...

– Az az ő szerencsájuk. De ha egy is náluk maradt, akkor maradnak a törzstisztek. Ha nem találunk, akkor pechünk van, akkor mehetnek. Hogy meddig, az későbbi dolog, az már nem tartozik rám.

Ez kicsit meghökkentette. Nem lehet a szobafestőnek igaza? Ez elvégre nem büntetés, nem javítás. Ez megtorlás, ez okatlan nagyképűség. Aki hazamegy, az más ember lesz. Csak tiszta szándékú ember megy haza. Mire kellenének a jegyzőkönyvek? Nem lehet igaz.

Az alezredessel nem lehetett még beszélni, mert éppen kihallgatás volt. Az úton is mindennap tartottak napiparancsot és kihallgatást. Hol egy tejkonzervet, hol egy cipőtalpat kért valamelyik hadifogoly, vagy jelentett valami gyanús körülményt egyikmásk, aki törleszkedni akart a parancsnoksághoz. Ebből állt a kihallgatás.

A tisztí kihallgatás megvolt, utána a legénységi következett.

Egész úton, szinte mindennap akadt egy-egy legénységi, aki könyörgött, hogy vegyék fel a hazautazó transzportba. Protekcióval, betegséggel próbálkoztak, de persze kérésük kilátástalan volt, nem lehetett holmi vagabundokat egy ilyen jól szervezett és mondhatni vagyonos közösségbe felvenni, amelyik a saját trikóival és talpbőreivel egész Szibériát végigvesztegeti. Más táborból való tisztek is próbálkoztak már holmi kifogásokkal, hogy a bátyjuk vagy az öccsük is ott utazik a transzportban, de természetesen ezekkel sem lehetett kivételt tenni.

Most két rongyos legénységi jelentkezett kihallgatásra. Nem akartak hazautazni, azahogy ilyen nagy dolgot nem is mertek kérni. Szakállas, tönkrement, öreg népfelkelők voltak, egy váltás ingért meg egy pár bakancsért könyörögtek. Mutatták, hogy meztláb vannak, megmutatták a fogatlan ínyüket, amelyikből már kihúzta a fogakat a cinga¹ nevű szibériai betegség. Persze, szó sem lehet a kérelmek teljesítéséről, magyarázta Haertl főhadnagy az embereknek. Észre se vették mostanáig, hogy Haertl már megint benn ül a hivatalban, és ismét ő rendelkezik. Azt magyarázta Haertl főhadnagy, hogy nem lehet elosztogatni, amit ő a tisztek bőrén nagy kínosan megspórolt. Ami maradt, azért a transzport tisztjei fáztak és nélkülöztek, az őket illeti, de különben is nem lehet tudni, mikor lesz szükség rá, mikor kell valakit megvesztegetni. Azt is hozzátette, hogy mindössze három vagon az egész raktár. Igaz, hogy van bőségesen cipőtalp, bakancs, köpeny, ing, de hát istenem, hiszen ezekkel el kell számolni odahaza! Ezekért őt felelősségre vonják. Csak úgy kijön egy ember az erdőből, és azt felruházni! Azt se tudja az ember, kicsoda-micsoda, hogy lehet ezt elszámolni, mikor nem is tartozik a csapathoz?

Valóban, az alezredes sem adott ruhaneműt a legénységieknek, úgy látszik, ő is tartott az elszámolástól. Ellenben két font kenyeret utaltatott ki a szerencsétleneknek, amit azok nagy hálálkodással köszöntek meg.

Végre félrehívatta az alezredest, és elmesélte, mit mondott a komisszár. Az alezredes igen nehéznek tartotta a feltételeket, és azt válaszolta, lépjen érintkezésbe a komisszárral még egyszer. Milyen joron mert a transzport belüyeibe avatkozni?

Az felelte az alezredesnek, hogy nem lehet. Ez az egyeden feltétel, és valami jogos is van benne az ő szempontjukból. Nem engedik az embereiket odahaza bevádoltatni. Az alezredes dühösen nézett rá, s azt mondta, hogy majd utánanéz a dolognak.

– Becsületesen kell csinálni, alezredes úr, mert motozás is lesz...

– Jó, jó! Ezt már hallottam...

Az alezredes visszavonult, s hosszasan tanácskozott a parancsnoki szakasz magasabb rangú tisztjeivel. Végül mintegy két óra múlva hívatta, és azt mondta, hogy rendben van minden. Tessék, itt van az összes jegyzőkönyv.

Valami húsz jegyzőkönyv hevert ott egy halomban. Belenézett egyikbe is, másikba is, többnyire lovagias ügyekről szóló jegyzőkönyvek voltak. Az egyik jegyzőkönyv egy legénységiről szólt, aki ellopta a gazdája szappanát, a másik pedig egy legénységi verekedésről.

Elment e jegyzőkönyvekkel a komisszárhoz, és jelentette, hogy rendben van a dolog. Tessék. Itt vannak a jegyzőkönyvek. Ennyi az egész.

A komisszár átnézte, s csóválta a fejét.

– Ez nem lehet teljes. Hol van a jegyzőkönyv a lágerforradalomról, amiről nekem beszélt?

– Arról biztosan nem vettek fel jegyzőkönyvet.

– Dehogynem vettek fel. Na, majd mindjárt meglelem én.

Néhány civil ruhás orosz emberrel felment a parancsnoki kupéba, és motozni kezdett. Tapogatták a blúzokat, a gallérokat meg a mandzsettákat. Itt is, ott is találtak rövidebb-hosszabb jegyzőkönyveket.

– Ez semmi – mondta a komisszár –, találunk mi ennél különbet is.

Megállította a motozást.

– Ez a pár darab bizonyára csak véletlenül maradt az uraknál. Megfeledeztek róla. Lehet, hogy ilyen elfeledett dolgok még akadnak, de azokról az sem tud, aki magánál felejtette. Adják elő a lágerforradalomról felvett jegyzőkönyvet, és vége a motozásnak. Mehetnek tovább...

– A lágerforradalom békés véget ért. Arról nincs jegyzőkönyv.

A szobafestő tovább motozott, és kutatott az embereivel. Az egyik századosnál papírt tapintottak a ruhán át. Felhasították a blúzát.

A béléseben ott volt a lágerforradalomról felvett huszonegy oldalas jegyzőkönyv.

A komisszár rendelkezett.

– Az összes törzstisztnek leszállni!

A százados, akinél a jegyzőkönyv volt, remegve kérdezte:

– Én is?

– Maga? Maga nem. Maga felsőbb parancsra cselekedett. Steiner őrnagy úr odalépett a szobafestőhöz.

– Kérem, rólam mindenki tudja, hogy jogtalanul viseltem az őrnagy i rangot. Én csak százados vagyok.

– Kérem szépen. Ha csak százados, akkor természetesen továbbutazik.

Az összes törzstisztnek le kellett szállni. A szobafestő körülvette őket gárdásaival, és már kísérte is a szomorú csapatot a város felé.

Viszont azonnal intézkedett, hogy a transzport továbbutazhasson.

Rohant tovább a szibériai sztyeppén az álmovonat, ahogy a ronda orosz tyepluskát kényeztették a hazautazás mámorában. Rohant tovább az álmovonat a részeg mozdonyvezetőkkel és a hazautazás lázától didergő emberekkel. Nem lehetett még tudni, hősök-e vagy fantaszták, de túl a kitájok, túl a burjátok, túl a baskírok, túl a csunguzok földjén, valami szent tűz felé igyekeztek, erősítették lelkeiket és szíveiket a távoli cél felé...

Az állomásokon cseh légionista transzportok látszottak, zöld orosz egyenruhában tébláboltak ott. Nem lehet tudni, mit akarnak, talán ők sem tudják biztosan. Ezek most nem mernek hazamenni, mert jobbról és balról feladták a szárnyakat, megadták magukat az oroszoknak, és a monarchia ellen harcoltak a légiókban. Most megvan a breszt-litovszki béke, de nekik nem ér semmit. Nekik nem hozott semmit. A bolsevikok kijelentették, hogy nincs rájuk szükség, mehetnek haza. Csak úgy átabotában, bizonytalanra indultak el kelet felé, hátha közben kialakul a helyzet. Meghagyták nekik az egyenruháikat, és minden századnál húsz puskát, hogy tudjanak védekezni az úton. Adtak nekik vagonokat, s most mennek kelet felé, minden terv és cél nélkül. Itt már nincs rájuk szükség, haza pedig nem mernek menni, mert felelni kell. Odahaza most felelni kell, amiért fedetlenül hagyták a szárnyakat, amiért fegyvert emeltek hazájuk ellen. Haza semmi esetre sem mehetnek.

Az állomásokon gúnyosan és kihívóan néztek velük farkasszemet a hadifoglyok, akik most öntudatosan és büszkén tartanak hazafelé. Ellenségesen néztek farkasszemet a szomorú orosz ruhás csehekkel, akik csizma helyett kamáslit viseltek.

Csizma helyett kamáslit viseltek, kis aeroplánokat meg malmokat szegeztek a vagonok tetejére, forogtak a malmok is, meg az aeroplánok légsavarjai is, ha fúj a szibériai szél. És egy bohóc is forgott a vagon tetején, mindenféle kunsztokat csinált, az egyik

lábszára kék, a másik lábszára fekete volt, úgy pergett a bohóc a nyújtón...

Nagy fehér sasokat rajzoltak a csehek a vagonok oldalára, meg lovakok arcképeit rajzolták reá, de nem tudták ideát, mit jelképeznek a sasok, és nem ismerték ideát a lovakokat sem...

Mindenféle helységnevek voltak a kocsik oldalára írva krétával, egyszerű és szívtéppő helységnevek, ahova azonban most már nem szabad nekik menni: Jungbunzlau... Humpolz...

Még felírások is voltak: Üdvözöljétek nevünkben Prágát, és mindent, amit szeretve siratunk...

Ez bizonyára megbízás a boldog hazautazóknak, üzenet, amelyet át kellene adni, de nem volt szabad szóbaállni velük és tudomásul venni az üzenetet. Nem volt szabad tudomásul venni a szomorú fiúk vidám malmait sem, feladták a szárnyakat, és átpártoltak az ellenséghez, úgy kell nekik...

Ment tovább a hadifogyolytranszport, otthagya kétségeikkel a cseheket.

Mentek tovább a messzi cél felé. Jobbára zökkenő nélkül jutottak át a kisebb állomásokon. A parancsnokságot átszervezték, új vonatparancsnok volt, és a törzstisztek helyett századosokat kellett beállítani, hogy a rend fel ne boruljon. Haertl, sajnos, itt maradt, de őt háziforradalmár állásában az új parancsnokság megerősítette, és a hazában leendő büntetlenségéről biztosította.

Nemsokára szükség is lett a közbenjárásra. Novo-Nyikolajevszkben egynéhány tiszt bement a városba vásárolni. A vörösgárdások felszólították őket, hogy vegyék le a rangjelzésüket. Kikérték maguknak, és hivatkoztak arra, hogy most hazamennek. Odahaza kötelező a rangjelzés, szégyen, hogy volt katonáik adnak ilyen parancsot ahelyett, hogy tisztelettel viseltetnének feljebbvalóik iránt. Majd odahaza elhúzatják a nótáikat a forradalmároknak! A vörösök erre letartóztatták a három ellenszegülő tisztet.

Ezt mind lihegve újságolta és jelentette a negyedik, aki szó nélkül levette a rangjelzését, s így nem lett semmi baja.

Azonnal száguldott a városba, még ott érte a tanácskozáson az elvtársakat. Előttük ült a vádlottak padján a három delikvens, dacosan, némán, elszántan, megsértődve a méltánytalan bánásmódot.

Bemutatkozott az elvtársaknak, hivatkozott összeköttetéseire, igazolta magát egy kis cédulával, amit az irkutszki komisszártól kapott, és amelyiken pecsét is volt. Az elvtársak azonnal engedékenyek lettek, és teljesen rábízta, hogyan akarja elintézni az affért.

Oktató hangon kezdte magyarázni, hogy a bűncselekmény nem olyan nagy, hogy azért vissza lehetne tartóztatni az ellenszegülőket, vagy éppen törvényt kellene ülni felettük.

Egyébként ostobaság történt, nem ellenforradalom. Ostobaság, hogy nyíltan szembehelyezkedtek az erővel és a fegyverrel. Aki ravasz és aki valódi ellenforradalmár, az nem mutatja ki ilyen hamar a foga fehérjét. Ezek nem ellenforradalmárok. Ezek ostoba emberek, akik máris érdemeket gyűjtenek a hazaérkezésre. Ha ellenforradalmárok volnának, akkor sokkal óvatosabbak lennének itt, a forradalom gyújtópontjában. Nem az ilyenektől kell óvakodni. Az elvtársaknak körültekintőbbeknek és komolyabbaknak kell lenniük. Hagyják szaladni az ilyen futóbolondokat. Az ilyesmi veszélyezteti a forradalom komolyságát.

Helyeseltek és behívták a lefogottakat. Kihirdették előttük az ítéletet, hogy butaságban találtak bűnösöknek, ez pedig már egymagában is elég nagy büntetés. Mehetnek.

Az egyik tiszt kikérte magának a sértést, és erélyesen tiltakozni kezdett, de nem hallgatták meg, kiteszkolták mindhármójukat.

Visszatért a transzporthoz, és jelentette a történeteket a parancsnokságnak. Hálásan köszönték az eredményt, és a parancsnokság elrendelte, hogy ezután a városba csak az mehet be, akiben elég komolyság van arra, hogy a hazautazást gyerekes incidensekkel ne veszélyeztesse.

De azért még akadt egy nagyon kellemetlen esetük.

A véstörvényszék elnöke megkérdezte tőle, hogy fog-e máskor is pofozni saját katonát vagy idegent. Az nem ember? A rögtönítelő törvényszék úgy találja, hogy a halálfélelemmel eléggé megbűnhődött, és szabadlábra helyezi. Mehet.

Siessen a vonathoz, mert még el talál indulni nélküle.

Kayser főhadnagy egyvégtében, sapka nélkül, feldúltan és zihálva futott el a rettenetes helyről, ahol már egyszer eltemette jövődő életét.

HETVENHARMADIK FEJEZET

Megint az Uralban robogott a vonat, és éledő reménységgel várták a híres oszlopot, amelyik elválasztja Ázsiát Európától. Valóban, hűségesen megvárta az oszlop a hadifoglyokat, bár ez más oszlop volt, ez a déli oszlop volt. Most a déli vonalon mentek, nem úgy, mint jövet. Úgy üdvözölték mégis, mint régi ismerőst, mintha ez már a hazai föld volna. Európa üdvözölte őket, kijött elébük a határra. Európa köszönti elszakadt vándorait...

Egy urali városkában, Ufában valószínűtlenül keveset törődtek velük a vörösök. Rájuk sem hederítettek. A jelentkezéseikre értetlenül bámultak, mintha el sem tudnák képzelni, mit akarnak tőlük a hadifoglyok.

A komisszár a vonathoz szóba sem akart velük állni, úgy látszik, fontosabb dolgokkal volt elfoglalva.

Megtudták, hogy erősen szorítják a vörösöket, hatalmas fehér front áll a Volgánál, és Szizrámért nagy harcok folynak. A Volga-híder is erős tusa van. Csak az a kellemetlen, hogy ezek útba esnek. Vajon hogy lehet a frontokon feltűnés nélkül átsiklani?

Lehetetlen, hogy tízezer verszt után, az utolsó kilométereken, a menekülés kapujában történjen defekt. Lehetetlen.

Csak úgy lógtak a levegőben az ufai állomáson.

Hozzá voltak szokva, hogy nehézségeik legyenek, hogy kínnal-bajjal kerüljenek tovább, vesztegetni vagy vitatkozni kelljen. Nem tudtak mit kezdeni a nagy szabadsággal, amely egyszerre rájuk szakadt. Senki sem tartóztatta, senki sem küldte őket. A parancsnokság el is rendelte, hogy a gyanús körülményekre való tekintettel két napig vesztegel a vonat Ufán.

Valami keveset azonban mégis törődtek velük, mert egy vörösjárőr végigmustrálta a vonatot. Minden vagonba belenéztek, kedélyesen beszélgettek, haza szóló tábori lapokat vásároltak a hadifoglyoktól pár kockacukorért. Mert hogy magyar fiúkból állt ez a járőr is.

Az utolsó három vagonnál, Haertl raktárainál megállottak. Azt mondták, ki kell nyitni. Haertl édeskés mosollyal magyarázta, hogy csekély holmit tartogatnak a vagonokban, a tiszt elvtársak holmijait.

– Ki kell nyitni...

Haertl főhadnagy úr készségesen kinyitotta, és azt mondta: meg lehet vizsgálni, rá fognak jönni, hogy igazat mondott.

A vörösjárőr elismerte, hogy igazat mondott Haertl főhadnagy úr, aztán kijelentette a parancsnokuk, hogy hadiszerelvényt nem engedhet tovább szállítani, azt le kell foglalnia.

– Ruhanemű, kérem, nem hadiszerelvény. Ruhanemű...

Megmagyarázták Haertl főhadnagy úrnak, hogy a ruhanemű a legfontosabb hadiszerelvény. Meg aztán tulajdonképpen nem osztrák-magyar hadifoglyoknak szól-e a raktár?

– Dehogynem. Sőt! Éppen hogy osztrák-magyar hadifoglyoknak...

– Nos és mi? Mi, akik négy év óta nem kaptunk hazulról semmit? Mi, akik négy év óta várjuk az adományokat? Mi nem érdemeljük meg? A legénységnek nem jár? Tessék felelni!

Haertl lehajtotta a fejét, és azt mondta csendesen, hogy kétségtelenül jár a legénységnek is adomány.

– Nos, tehát – folytatta a vörösjárőr parancsnoka – a legénység ezennel köszönettel átveszi a hazulról küldött szeretetadományokat...

Mindjárt le is kapcsoltatták és áttolatták egy másik vágányra az egész holmit.

A parancsnokság alól ezzel kirántották a talajt, most már nem volt mivel vesztegetni. Elvittek a vörösök minden tartalékot, bár egyes izgága elemek kijelentették, hogy jobb, mintha a muszkáknak osztogatják, legalább saját emberek kapták.

Eddig a parancsnokság az egész úton utalt bizonyos összeget, és megfelelő ellátást is biztosított. Most ez megszűnt. A gyanúsítók azt mondták, a parancsnokság most már nem vigyáz arra a pár rubelre, ami még megmaradt. Mert biztosan maradt.

Ezzel szemben a parancsnokság azt adta tudtul, hogy a hadifoglyok bemehetnek a városba, megkísérelhetik, kapnak-e privát kölcsönöket. A parancsnokság érintkezésbe fog lépni az itteni dán konzullal, hátha az tud segíteni.

Ahányan voltak, annyifelé rebbentek. Fönn a dombon terült el Ufa, a kis tatár mezőváros, jobbára oda tartottak. De sokan vették a hátizsákjukat, és elmentek a közeli falvakba. Azt mondták: megpróbálják a tatároknál, azok állítólag nagyon jószívű és jóhiszemű emberek.

Felment a csapattal a városba. Bement a főutcán egy tejsarnokba, és leült. Várta, hátha érkezik valaki és megkérdi: nos, mélyen tisztelt hadifogoly úr, látom az ön nagy baját, néhány maravédit² szívesen megeresztek...

Kinézett az ablakon, a kis tejsarnok ablakán, és ahogy esteledett, észrevette, hogy egy szemközti ablakban világít a péntek esti gyertyaláng, párosával meggyújtva, úgy, mint odahaza, akár Pesten a Rumbach utcában, vagy Szatmáron a Báthory utcában. Feltűnés és tolakodás nélkül égett a zsidók péntek esti gyertyalángja, a szombat szimbóluma.

Ide be fog menni.

Meg sem lepődtek, mikor a vándor rájuk köszönt. Természetesnek találták, hogy bejön hozzájuk vacsorázni, mintha csak éppen őt várták volna. A családi asztal mellé tessékelték, és már merték is a libalevest a tányérjába.

Vacsora után rá akart térni a kölcsönügyre, de a házigazda mosolygott, és azt mondta, szombati napon nem tárgyalhat pénzről, ha elmúlik a szombat, szívesen megbeszéli vele a dolgokat reméli, meg tudnak egyezni. Dunyhák közé fektették, egy gyertyát tettek az ágya mellé, ha esetleg olvasni szokott éjszaka. A gyertyát csak hagyja leégni, úgyse szabad eloltani a szombat miatt.

A székre, az ágy mellé odatették Turgenyev Tavaszi hullámok című művét, melyet kétévi oroszországi tartózkodása után

sem értett meg. Eredetiben tették oda Turgenyevet, de nem tudott oroszul. Azért a kezébe vette, és sokáig nézte. Nézte a könyvet. Oroszországban fekszik, egy Ufa nevű tatár városban, dunyhák között, Tavaszi hullámok eredetiben Turgenyev hazájában, hogy van ez az egész élet? Ötér' turo az egész, vagy valami finomabb? Hogy kerül ide?...

Két lánya volt a házigazdának, akik melegen érdeklődtek kedves családjá után. Megígérték, hogy hazasegítik a feleségéhez meg a gyerekekhez, csak először a szombatnak el kell múlnia. Pihenjen nyugodtan, nem lesz semmi baj. Ha csak pénzen múlik, akkor nincs baj.

Szombat este a lányok sokáig magyaráztak az öregnek, és a családfő bólintott. Azt mondta neki, hogy a pénzügyeket a lányok fogják megoldani, ő rájuk bízta.

Másnap a lányok kivitték egy tatár faluba. Az úton elmondták, hogy mikor idejöttek, első dolguk volt megtanulni tatárul. Most nagyszerűen beszélnek a nyelvet. A tatárokkal fognak neki pénzt adatni, ők ugyanis szívesen helyezik el biztos európai államokban a pénzüket, mert félnak a bolsevizmustól.

A faluban egy kis gyűlést csináltak a lányok. A kisebbik lány, Liza Monheit felállt egy székre, és onnan szónokolt, miszerint a kiváló tiszt úr hajlandó megmenteni néhány ezer rubelt. Csak nagy protekcióval tudta kieszközölni, hogy ezt a falut is megtisztelje, és egyesekkel efféle üzletet kössön.

Kölcsönösen tolmácsolta Liza Monheit a dolgokat, végül is egy tatár írású oklevelet szerkesztett, melyet német és tatár nyelven felolvasott és megmagyarázott. A kölcsönt a hazába leendő visszatérés után kell megfizetni, mégpedig Budapesten. Ugyanis a tatár Budapestre akarja küldeni a fiát tanulni, és a fiú ott veszi fel a pénzt, abból fog tanulni. Ez egy gazdag tatár, ez megengedheti, hogy az orvosnövendék fia ott folytassa tanulmányait. A többi tatár is ad kölcsönt, de azok esetleg más visszafizetést kötnek ki.

Még csak a nevéet kellett megtanulnia aláírni, mert csak ta

tár aláírást fogadtak el. A nevéhez egyébként hozzáhazudta azt, hogy ben Ibrahim, és ez igen nagy bizalmat keltett.

Dagadt a zsebe a sok cári rubeltől, és csak természetes, hogy a zsákmánnyal egyenesen a vagonokhoz akart rohanni, de úgy illett, hogy előbb még megebédeljen a jótévíniél. Ennyi elismerés járt még nekik.

Végre a vagonjában ült, és nem tudta, hogy kezdjen hozzá. Talán legjobb volna elhallgatni az egészet?

Bejött Bódy Jóska a vagonjába, és azt kérdezte, tudja-e pontosan, mit fog csinálni? A transzport fele már elzüllött, mindenki megy az orra után, egyesek már leköltözködtek, és itt akarnak maradni Ufában.

– Hát te mit csinálsz?

Bódy Jóska előadta, hogy itt Ufa mellett van egy. folyó. Biela vagy Bielka³. Ezt megnézte egy térképen. Ez a folyó a Volgába vezet, de jóval Szamarán felül, ahol nincsenek harcok. Gőzhajón is lehet rajta utazni. Ha lenne még ötven rubelje, ezen a folyón menne, és kikerülné a frontot. Így talán haza lehet érni. Talán lehet szerezni egy kis pénzt, és együtt mehetnének.

Azt mondta Bódy Jóskának, hogy nem mer elszaladni a nyájtól. Még aztán egy ilyen hajón folyton vizsgálják az ember holmiját. Nem akar megválni semmitől. Ha úgy gondolja, hogy boldogul, ad neki ötven rubelt, de ő itt marad. Osztozik a többi sorsában. Illetve ez csak szépen hangzik, voltaképpen nem mer vállalkozni.

Bódy csodálkozott. A nyáját is éppen úgy érhetik veszedelmek, mint az egyes embert. És milyen holmija lehet, amitől nem akar elszakadni.

Maga sem tudta. Volt egy vesszőkosara, az tele volt mindenféle holmival. De tényleg, miféle dolgok is lehetnek benne, hogy nem akar megválni tőlük, hogy azok miatt nem mer vállalkozni? Egy ilyen vesszőkosárral bizony nemigen lehet gyalogolni, azt csak így lehet hazavinni: vagonban. Vajon mi lehet benne?

...Volt benne egy hadifogságban készült lóverseny játék, bajkái és mandzsúriai képeslapok, egy elefántcsont-utánzat papírvágó a kínai piacról...

Együtt nézegették és bírálgatták a holmit Bódy Jóskával, mit lehetne itt hagyni belőle. Talán a francia szószedetet? Talán a gyorsírási jegyzeteket? Talán azt a kis naplót, amibe beleragasztotta a fontosabb napihíreket meg a kis képeket, amiket kilopott a könyvtárbeli folyóiratokból?... Talán a fluszpapírra nyomott japán vitézi képeket? Talán az Amur Kurir bekötött példányát? Talán a gyakrabban előforduló kínai szavak jegyzékét?...

A kínai szavak jegyzékét, melyek között azt is feljegyezte titkos és ábrándos vággyal, hogy: Wo-hunöng-döng... Dél felé kell mennem...

A perzsa pénzeket sem lehetett, a lágerétlapokat sem lehetett, a kis japán legyezőt sem lehetett...

Búsan és fájdalmasan nézegette a húsziós szemétdombot, de nem mehetett, mert ez volt most a vagyonának jelentékeny része, és az ember nem hagyja csak úgy el az úton a vagyonát.

Odaadta Bódynek az ötven rubelt, és melegen elbúcsúzott tőle. Ő nem mehet, neki meg kell mentenie a vagyonkáját, és aztán biztosabban is érzi magát a nyájnál...

Bódy megpróbálta még hívni, de mikor látta, hogy nem megy, megölelte, és a hideg Bódy könnyezve búcsúzott el tőle. Sokáig rázta a kezét, ígérte, hogy ír a családjának. Leugrott a kupéból, és ment egyenesen a mezők felé.

– Hát a cókódokod, Jóska?

Bódy Jóska a kis nádpálcáját suhogtatta, és intett, hogy ez az egész poggyásza. Megy egyenesen a Biela-parti gőzhajóhoz.

Még messziről is vissza-visszaintegedett, és vígan fodrozta az urali szél Bódy Jóska tűnő zsebkendőjét...

Mikorára elindultak Ufából, csak a fele volt meg a transzportnak. Most már felszállhatott, aki akart, mehetett mindenki, amerre jónak látta. Nem volt napiparancs, mindenki maga érezte magát. Csak találomra mentek, hátha sikerül. Szamara felé haladtak, de Szamara felé nem igyekezett senki, és ez igen gyanús volt. Annál több vonat jött szemközt velük, a kelet felé vezető sínpáron, és mintha sajnálkozva néztek volna utánuk.

A szamarai állomáson nem tisztelgett a vonatnak az állomásfőnök.

Az esti szürkületben enyhén lélegző zsákoknak tűntek a pályaudvaron fekvő rongyos katonák, akik nagy tömegben heverték szanaszéljével.

Az állomás épületének tetején látszottak a gerendák, nem volt fedele az épületnek.

A büfében, a jegyváltó teremben betegek és menekültek révedeztek tehetetlenül és kétségbeesetten. Gyerekek sírtak, és holtra fáradt asszonyok félálomban, öntudatlanul motyogtak pár szót.

Egy anya roppant erőfeszítéssel tápáskodott fel a gyereke rívására, s gépiesen motozott pár pillanatig a holmija között. Keresett valamit, de közben visszahanyatlott, majd alélta aludt tovább.

A pályaudvar előtt a betegek, a sebesültek, a menekültek, a koldusok, az állástalan volgai hajósok között itt-ott egy-egy árva lacikonyha füstölgött.

Katonasajkában rotyogott valami kotyvalék, az utcán halmokba gyűlt szeméttel táplálták a tüzet.

Szökött katonák, rongyos utcalányok, mosdatlan vásár, a Volga-parti város gyüleléshada. Vörös inges parasztok, álöltözötű hercegek, akik közvetlenül selyemtapétás kastélyaikból szaladtak ide a forradalom elől.

Csáját főztek, brágát⁴ ittak, énekeltek, egy kis gyereknek a tér közepén konyhakéssel sirt ástak, harmonikáztak, aludtak, sugdolódtak.

Egy tűzhely mellett tolvajt öklöztek, a halált hívták, katonapokróccal letakarva nászt ültek, sebet kötöztek, vakaróztak, és az emberi nyomorúság erjedt szaga terpeszkedett fölöttük.

Végre egy katonai személy azt tanácsolta nekik, hogy forduljanak azonnal vissza. Pár kilométerre az állomástól a Volga hídjáért folyik a harc. Ha eldől – mindegy, hogy ki győz -, a rongyos életük nincs biztonságban. Legjobb esetben is lövészárkot kell majd ásniok, de lehet, hogy könnyebbség okáért egyszerűen legéppuskázzák őket.

Hanyatt-homlok menekültek visszafelé, vissza Ázsiába, túl a megváltó oszlopon. Rá se néztek, mikor elhaladtak mellette. Vissza Ázsiába, a burjátok, baskírok, csungúzok közé, vissza a véres Európából, talán Ázsia még megmenti őket a kultúrának, a családnak, a civilizációnak. A szibirjások között talán még megpihenhetnek ötheti vasutazás után.

Mint üldözött Ahasvérok osontak vissza félelemmel, aggódással, szorongással teli szívvel. Csak vissza, vissza, minél beljebb, minél messzebb a világnézetek puskaropogásától, az elvek szuronyrohamától, a nagyhatalmi pergőtűztől, a veszendő, esendő és piszkos kis étellel, vissza Szibériába...

Szibéria egy nagy városában nem engedték őket tovább. Nem lehetett kiszaladni a kis életbattyúval a világból, elvették a vonatot, le kellett szállni.

Egy nagy lágerbe kerültek megint.

Egy nagy táborba, melynek biztonságosnak látszó kerítései közé megindultsággal és nagy könnyebbséggel léptek.

Pihenni, pihenni, aludni, aludni. Nem hallani a vonat zakatolását, nem látni a szamarai pályaudvart, nem mereszteni a szeme

ket a távoli cél felé. Ledölni, leomlani, kinyújtózkodni és talán... talán még meg is mosdani egyszer ebben az életben...

Finom, biztonságos, kellemes, megszokott, enyhet adó tábor. Védő deszkakerítés. Éber őrökkel a posztokon és drága fabarakkokkal, kiválóan a földbe építve, le a földbe, körös-körül ölelő, dédelgető, jóakarató, megnyugtató földbe. A mozdulatlan, remegéstelen, tűrő, végtelen és közömbös földbe...

Az első reggelen puskaropogásra ébredtek.

Gránátok süvöltöttek el a tábor felett, és a táborból géppuska felelgetett az ágyúknak.

Lobogó hajú, félőrült emberek futottak keresztül a barakkokon, tépték a ruhát magukról, kegyelemért esdekeltek, letérdeltek és tovarohantak. Egy puskát vagy ruhadarabot dobtak el a barakkban, száguldottak tovább, vagy összeestek eszméletlenül. Véres emberek és átlótt arcú, torz katonák tűntek fel, akik továbbrohantak véres sebeikkel...

A Vörös Hadsereg szent Bertalan éjszakája volt ez.

A cseh légióknak megengedte a szovjet, hogy hazatérjenek, és vonatonként indította őket útnak Vlagyivosztok felé. Naponta indult néhány katonavonat, úgyhogy június vége felé, mikor az első vonat Vlagyivosztokba befutott, akkor indult az utolsó transzport valahonnan az Uralból. A cseh katonák minden zászlóalja vihetett magával némi fegyvert a szibériai védekezéshez, hátha szükség lesz rá. Ezen a napon tehát az volt a helyzet, hogy az Uraitól végig, egész Szibérián át, minden állomáson állt egykét cseh transzport, fegyelmezett és némileg felszerelt katonákkal.

Gyűlölet, tűz és halálos elszántság szikrázott a szemeikben. Hova mennek voltaképpen? Hazamennek ők, akik légiókban harcoltak az ellenséges sorok között? Kényre-kegyelemre mennek haza? És lehet-e számítani kegyelemre? Harc van odahaza is, és lehet-e remélni, hogy odahaza elmarad a számadás?

De minden szibériai állomáson állt egy-egy cseh transzport...

Akkor nyilallott végig Gajda terve a szibériai telegráfróton.

Minden szibériai állomáson van cseh erő. Egyetlen éjszaka felkelnek és elfoglalják Szibéria egyetlen vasúti vonalán az összes állomást, és ezzel kezükbe kerül a saját sorsuk intézése. A cári ellentengernagy, Kolcsak megszervezi majd a fehér ellenforradalom seregét, és ezzel egyesülten tovább küzdenek Szibériában a nagy cseh államért. Érdemeket szereznek a vörös rém elleni küzdelemmel, és a nagy alkunál majd a szibériai véráldozatot teszik a serpenyőbe. Európa kultúrájáért harcolnak a távoli Szibériában. A nagy ítéletmondás napján ez lesz a jelszó és érdem Európában.

Azon az éjszakán Szibériának minden állomásán felkelt a cseh hadsereg, és megtámadta a vörösőrköt, a vörös katonaságot. Egyetlen éjszakán hatalmukba kerítették a transzszibériai vasútvonalat, és csak itt-ott tarthatták magukat a gárdák néhány napig.

Néhányan visszamenekültek a gárdisták közül a táborba, a parancsnokaik egy-egy revolvergolyóval adóztak pár hónapos múltjukért.

Megtorlás következett, tizedelés, golyó, de az első napok harcok és véres árnyai után a megmaradt vörösgárdisták táborok palánkjai mögé kerültek, ismét hadifoglyok lettek.

Megteltek a városi börtönök, eltemették a halottakat, és mindebbe nem kellett beleavatkozni, lehetett messziről nézni, közömbösen, mintha nem is tartozna rájuk a dolog.

Ebben a városban a vörösök, valami ősi ösztöntől vezetve, a régi lakóhelyük, a tábor felé vonultak vissza, innen védekeztek. Azért volt a táborban lövöldözés és gránát.

Volt, aki idejében eldobálta a ruháját, a puskáját, és kölcsönként rongyokban didergett a vackán, mikorra elmúlt a harc, és megkezdődött a kutatás a menekültek után.

Megtörtént, hogy nem ismerték fel, és tovább varrta a volt vörösgárdista egy cipésműhelyben a foltot, ott, ahol abbahagyta, mikor beleszédült a viharba.

Volt, aki idejében főbe lőtte magát, volt, aki elesett, volt, aki

börtönbe került, volt, akinek megkegyelmeztek, mert szakács volt, és vállalta a főzést az ellenforradalomnál is.

De mi ez ahhoz képest, hogy a hadifogoly ismét pihenhetett, hogy ismét biztonságos zárok őrizték nyugodalmas palánkjait, és megint felvillant a táborok őrtornyaiban a megnyugtató, óvó és őrző szurony.

Szigorú motozások voltak. Nincsenek-e elrejtve forradalmi röpiratok, nincsenek-e elrejtve forradalmárok, nincsenek-e titkos fegyverraktárak, muníciók, nincsenek-e elbújva a foglyok között volt vörösgárdisták?

Megvoltak a motozások, megvoltak a megtorlások, elhalt a harci zaj, az Uralnál megalakult a Gajda- és Kolcsak-féle ellenforradalmi front, és a győzők ünnepélyesen bejelentették, hogy a tisztek sapkarózsáit s csillagait elismerik, a hadifogoly tisztek és a legénység továbbra is részeseül a hadifogság kiváltságaiban. Kapják a fizetést, várhatják a békét tovább.

Szibéria kormányzója, Kolcsak ellentengernagy új pénzt bocsát ki, és ezután ebben a pénznemben fizetik a havi járandóságokat. Nem is ötven rubelt, hanem százat. Kétszer annyit, mint a Romanovok alatt.

A Kolcsak-féle százas a havi kenyérszükségletre sem volt elegendő, de a régi cári papírpénzben is megingott a bizalom.

A hadifoglyok azon vették észre magukat, hogy megszűnt a bibliai hét kövér esztendő, a láthatatlan hatalom bőségcsatornáit eldugultak, előrevetette árnyékát a kenyérgond.

Ezrek és ezrek voltak együtt a hatalmas táborban, de bezárva és tehetetlenül.

Ki kellett eszelni valamit, át kellett törni a régi gondolkozás és a régi formák határait.

Komoly megélhetési gondok előtt álltak.

Napról napra esett a pénz értéke, és sürgetően parancsolt a jelentkező éhség.

Most már nem az apró kényelmekről és nem az ananászbefőttről volt szó.

AJenyiszej folyó partján, Krasznnojarszk városa mellett, egy dombon terült el az új tábor. Nagyobb volt, mint az Usszuri és Amur menti régi táborok, sok ezer hadifogoly tiszt élt itt együtt. Nekik is volt lavkájuk, tiszt gyűlésük, színházuk, mosodájuk, volt filharmonikus zenekaruk és jóléti intézményük. Ugyanúgy éltek mostanáig, mint a tőlük sok ezer versztnyire élő más táborok hadifoglyai: reménységben, várakozásban, apró viaskodásokban a parancsnoksággal, idegességben egymás között, messiásvárásban és letört vágyakozásban.

Most felütötte fejét a gond, és apró értéktárgyaikat, emlékeket, a jó időkben gyűjtött konzerv- meg csokoládékészleteiket kezdték küldözgetni a városba. A fehérneműik között kotorásztak, és megállapították, hogy két inggel is ki lehet húzni addig, amíg valami változás történik. Egy ing felesleges, azt el lehet adni. Kis karavánok indultak a városba, vitték a tisztikar holmiját az ócskapiacra. A közvetítők élénken figyelték, nem nézi-e meg egy fogoly, hogy hány óra van, nem igazítja-e össze az óráját a láger hivatalos órájával. Azonnal ott termett egy, és ajánlatot tett az órára.

– Nem adom az órámat. Ezt az egyet megtartom...

– Jó, jó. Nem azért mondom, hogy most mindjárt adja ide. Csak ha esetleg, isten őrizz, szükség lesz pénzre, én mindig vevő vagyok. Vagy esetleg bizományba is elviszem. Öt percentet számítok a vételárból. Ötös pavilon, második boks, jobbra. Csak kérdezze, bajtárs, Schulteisz hadnagy urat...

Mind nagyobb batyuk vándoroltak a városba, megindult az értelmiség elszegényedése. Az ügynökök mind több pénzt szereztek a provízióból meg a letagadott vételárakból, de azért az ügynöki foglalkozástól egyelőre még sokan tartózkodtak. Ezredesek és tábornokok is adtak megbízást az ügynököknek, tudomásul vették, hogy a főhadnagy vagy a kapitány úr üzletszerűen foglalkozik áruk elhelyezésével a krasznnojarszki ócskasoron.

Voltak főhadnagykok, akik a parancsnokság mellett éltek, és gondosan spóroltak. Minden kis felesleges dolgot éveken át élére rakták, erőszakoskodtak minden ruha- meg lábbelikiosztásnál, ezzel szemben léteztek bohém tábornokok, sőt egy altábornagy is, akik nem törődtek a jövőjükkel, csak annyit kértek, amennyi éppen kellett. Így aztán megtörtént, hogy egy előrelátó hadnagy vagy főhadnagy sokkal gazdagabb volt, mint az afféle bohém altábornagy. Ezek a ruhák, dohányok, konzervek, körömollók, borotvaszappanok, köpenyek, kínai paplanok hatalmas értékké növekedtek az általános szegénységben, és kezdett megmutatkozni a félretett szappanokból kapott tőke ereje.

Akadtak szegény színészek, akik csak a tapsért rajongtak, vagy a művészetnek éltek, de voltak kóristák, netalán karhölgyek, akik az apró ajándékokat forszírozták, és most ez a sok vacak nemcsak hónapokra jelentett kitartást, hanem a pénzből megbízható embereknek – természetesen kézizálog ellenében – pár rubelt lehetett kölcsönözni némi kamatra, azzal a föltétellel persze, hogy a tőke vissza nem fizetése esetén odavész a családi pecsétgyűrű.

A dobos lassanként mindent elcsalt a szegény kapitánytól, és most, hogy a kapitány elszegényedett, a dobos közlegény otthagya, és epedő pillantásait megbotránkozva utasította vissza. A dobos lisztet vásárolt a városban, abból egy péklegénnyel társulva zsemléket sütött, és nagyon szépen keresett. A kínai paplanokat meg a finom fehérenemüket, amiket apránként a kapitánytól kapott, pénzzé tette, a nyakából leakasztotta a hosszú évek alatt zacskóba gyűjtött rubeleket, és megvolt a tőkéje az első vállalkozáshoz.

Az ügynökök hatalmasan tollasodtak. Minden rajtuk ment át a táborbeli értékek közül, és amellet az is a kezükre játszott, hogy a pénz értéke rohamosan esett, a tárgyakért mind többet és többet adtak. Átvették az Omega órát, megalkudtak abban, hogy utolsó ára kétszáz rubel, aztán három napig vagy egy hétig nem lehetett látni őket. Mikor visszajöttek, lihegve törölték a homlo

kukat, azt mondták, nehéz munka volt, de el tudtam sütni, miért nem mondta a bajtárs, hogy nem csenget az óra? Azt hittem, ez egy csengető zsebóra, hogy olyan drágára tartja. Na, szerencsére így is el tudtam sütni, itt a kétszáz rubel, tíz az enyém belőle, azt levonom, elég kevés...

Időközben az óra ára felment, már háromszázat ért benn a táborban, de nem lehetett szólni semmit, ennyi volt az alku. Mindig egész garmada portéka volt az ügynököknél, és sírtak, hogy kenyérre kell most az embereknek a pénz, nem ereklyetárgyakra.

Meg aztán nem is ilyen dolgok kellene a muszkáknak. Az volna a jó üzlet, ha új cipőket lehetne levinni a városba. Vagy ha tükröt lehetne levinni. De persze a muszkák most nem az ilyen tükröket keresik. A muszkák sohase olyan tükröt kerestek, amilyen éppen volt a hadifoglyoknak.

Arról beszéltek az ügynökök, hogy a hadifoglyok életterlenek. Elvégre ők tudnának hozni a városból bőrt meg talpat, nem olyan nagy dolog azt a cipőt megcsinálni. Hozni fognak a legénység közül egy susztert, aki betanítja őket. Lehetne kezdeni papucsokon vagy szandálokra, kitűnő megélhetést biztosíthat. Ezer és ezer dologra van szükség, amit a hadifoglyok maguk megcsinálhatnak. A bádgedénytől kezdve egészen a gyermekjátékokig, amikre nagy a kereslet, és most nem lehet behozni se keletről, se nyugatról, mert elzárják a frontok a forgalmat. Még gombokat is lehetne gyártani, az igazán nem művészet.

Egyelőre az emberek java része még idegenkedett a gondolattól, hogy testi munkát végezzen. Leüljön kalapálni, talpalni, csiszolni, reszelni, varrni csak azért, hogy egy kicsit megjavítsa a kosztját? A tábori szabadegyetemnek még mindig sok hallgatója volt, s még mindig inkább intellektuális elfoglaltságot kerestek. A prágai egyetemi tanárt hallgatták, aki világtörténelmet adott elő, a huszonnégy éves, hatalmas szakállú Hans Kohnt hallgatták, aki ugyan cionista volt, és csak zsidó tárgyú dolgokat magyarázott, de olyan széles körű tudással rendelkezett, és olyan kitűnő elő

adó volt, hogy mindig megtelt a terem hallgatósággal. Mindenki ott volt, aki csak bejuthatott. Az aktív tisztek az altábornagyig bezárólag, lelkesen figyeltek a civilekkel együtt.

Nem is nagyon kellett még dolgozni. Lehetett pénz szerezni otthoni visszafizetésre. Azok a szerencsés legénységi állományúak, akik a városban valami iparban elhelyezkedtek, gyűjtöttek néhány rubelt, és szívesen kölcsönöztek otthoni visszafizetésre.

Küldeni kellett értük valakit, és hívásra azonnal jöttek a táborba. Torzonborz, kérges kezű, néha még rongyos legénységek is érkeztek, akikkel barátságosan kezeltek a tisztek, és János bácsinak szólították a legénységi állományút. Meginvitálták egy teára, kedélyesen elbeszélgettek a földivel a hazai dolgokról. Ha más vidékre való volt is a legénységi, mindig akadt azon a vidéken egy jó nevű család, akire a legénységi odahaza csak áhítattal mert felnézni, de akikről a tiszt csak így beszélt: Amál néniék...

Reszketve olvastak le pár száz rubelt, a legénységek pontosan felírták a címeiket, és tiszti becsületszavakkal gazdagabban távoztak a táborból. Soha jobb helyre nem kerülhetett volna a pénzük. Ígéreteket kaptak, hogy csak bízza ide, János bácsi, holnap írok haza a feleségemnek. Azonnal elküldi jó hazai ropogós koronákban a pénzt a maga családjának, legyen nyugodt... Ha eddig gondja volt, mi lesz a gyerekeivel, legyen nyugodt, most már biztosítva van az életük... Ha a feleségem nem küldené elég hamar, átutaltatom egy bankkal...

Ha a legénységinek sok pénze volt, lehetett arról is beszélni, hogy a tiszt úr kölcsönre ajánlja néhány megbízható barátját. Persze nagy körültekintéssel, isten ments a János bácsi pénzt veszélyeztetni, amit a gyerekeinek gyűjtögetett...

Egy este félénk és szerény kopogtatást hallott az ajtaján. Bemerészkedett egy kis hajlott, mosolygó és félszeg, muszka ruhás fiatalember.

Elmondta, hogy Ugocsa megyében volt a háború előtt segédjegyző. Nagyon csodálkozik, hogy a zászlós doktor úr már nem emlékszik rá. Tényleg nem emlékszik? Pedig az ő falujában volt

segédjegyző. Az Einstein mondta, hogy itt lehet beszélni a doktor úrral. Azonnal feljött, hátha valamire szüksége van. Nincs valamire szüksége? Szívesen segít rajta...

Dehogyan nincs. Valami pénzt mindenesetre használhatna. Hogy is hívják? Már egészen kiment a neve az emlékezetéből. Pedig mintha emlékezne rá... Tényleg, most veszi észre, milyen ismerős... Mi a neve?

– Jampel. Nem emlékszik, doktor úr, Jampelre?

– No nézd, a Jampel... Tényleg... Hát hogy van, kedves Jampel úr?...

– Hál' istennek. Elég jól megy... És egy kis pénzt szívesen...

Elmondta Jampel, hogy fában dolgozik. Odahaza segédjegyző volt. Azelőtt az apjánál megtanulta a fa kezelését. Most a muszkák egy fatelepet bíztak rá. Éppen erről szeretne beszélni. Úgy tudja, a doktor úrnak otthon van valami erdeje...

– Erdőm?... Nekem?...

– Persze, erdeje. Ő csak tudja. Ő ott volt a faluban mint segédjegyző. Még a helyre is emlékszik pontosan. Körülbelül úgy a Pálna alján. Ott van az erdő. És ha hazamegy, ott szeretne letelepedni, abban a faluban. Alighanem meg is nőszül itt Oroszországban. A krasnojarszki kántor leánya a menyasszonya. Na és aztán egy kis házat szeretne építeni magának. Majd ha hazamegy. Egy kis fát szeretne venni a zászlós úrtól. Megvennie és kifizetné. Már amennyi kell az olyan kis falusi épülethez... Lehetne?...

– Hát éppen egy kis fát... Miért ne lehetne? De miért nem veszi meg az erdőt?

– Drága az egy ilyen szegény embernek. Nagyon szép tölgyfák vannak ottan... Azokból szeretnék...

Megalkudtak a kis jövőendő fészekhez szükséges fában, és Jampel boldogan fizette ki a tölgyfák árát, melyeket saját költségén fog majd hazahozatni a messzi Pálna-hegy aljáról...

Elmaradtak a tiszti gyűlések, és elmaradtak a napiparancsok. A becsületügyek elvesztették súlyukat. Az utóbbi időben nem is igen merült fel úgynevezett lovagias affér a táborban. Az embereknek más dolguk akadt, mint a becsületüket védeni és a sértéseket megtorolni. Akinek se tartalékja nem volt, se legénységét nem tartott, se nem gyűjtött, se tisztségben nem volt, se színházba nem kapcsolódott, szóval, akinek nem volt kenyere, annak utána kellett néznie valaminek. Csak egy bizonyos határig lehetett mérsékelni a fogyasztást, és nem lehetett mindenről lemondani. A fizetésből már száraz kenyérré sem telt.

A szobákban szinte naponta megtörtént, hogy esténként megszólalt valaki.

– Holnap költsetek fel hat órákor, munkába megyek...

A sütőedényben péklegényekre volt szükség. A láger végén cserépedényt égetett egy avasi ember, az is szívesen felfogadott munkásokat. A szandalkészítést tényleg elkezdték az egyik barakkban, és hamarosan követők akadtak. Akik azelőtt a színházi varrodákban kitanulták a varrást, azok most fehérnemű-javításra vállalkoztak. Sokan büszkén mesélték, hogy sikerült tanoncnak bejutniok egy cipészhez, s két hónap alatt kitanulják a mesterséget.

Felfedezték, hogy a városban fogytán van a cigaretta. Dohányt vettek, hüvelyeket töltögettek. De hamarosan már a lágerben csinálták a cigarettahüvelyt, és a dohányt kidolgozott állapotban vásárolták a török barakkban. Itt állítólag nagyszerű török dohányt csináltak a sivár szibériai dohánylevelekből. A dohányközpont mindenesetre a törököknél volt, ők voltak a dohánykereskedelemben a legjobb márka.

Kis boltok alakultak. Ugyanis a két sor szoba a barakkban két deszkafallal volt elválasztva, így a barakk közepén a földszinten is és az emeleten is húzódott egy folyosó. Akinek az ágya folyosó mellett volt, az éveken át panaszkodott, hogy nem tud reg

gel aludni a nagy csoszogástól. Többnyire alsóbb rangú tisztek laktak a folyosó melletti deszkafalak mentén. Most elhallgattak a panaszkodással, az éjjeliszekrényük mellett vágtak egy kis ablakot a deszkafalon, amelyik a folyosóra nézett. Úgy csinálták, hogy félre lehessen tolni az ablakot, és kívülről kiírták, hogy: cigaretta, gyufa, só, cérna, szárított hal kapható. Így mindjárt egy kis boltjuk lett. Itt árultak, az ablaknál. Ha vevő jött, kopogtatott: félrehúzódott az ablak, és a hadifogoly kiadta a portékát a vevőnek. Virágzott a kereskedelem. Átlag minden tíz lakóra esett egy bolt. Az ötös barakkban faggyúgyertyát lehetett kapni. A hatosban konzervet, a törököknél, Murad effendinél pedig egy halva nevű édességet. Az egyik fogoly bélyegkereskedést nyitott.

A szoba egyik végében már az új világ forgalma áramlott, de a másik végében még magába zárkózva számítgatta egy fogoly az egyenleteit, klasszikusokat olvasott, még nem adta be a derekát.

A német birodalmi tisztek egyelőre meg éppenséggel nem vették tudomásul a világváltozást. Monoklival jártak, a legénységi vitte utánuk a vászon pihenőszéket, a pavilonjuk előtt piros virágok között terítettek maguknak közös uzsonnára, és elegáns nádpálcasuhintással köszöntek vissza a többi szövetséges alázatos üdvözlésére. Náluk még szigorú fegyelem volt, de nem tudta az ember elképzelni, hogy miből futja. Az az egy biztos, hogy a németek akkor se pazaroltak, ha bővében voltak mindennek, jobban meg voltak szervezve, és főképpen az elosztásra jobban vigyáztak. Persze csak ott, ahol német birodalmiakkal voltak együtt. Ahol mások is voltak, ott mindenből sokat követeltek. Ők is vettek fel pénzt kölcsön, de azt közös kasszába tették, és azt mondták, hogy valami nagy gyárat akarnak alapítani, ahol majd a legénységeket alkalmazzák, ők továbbra is tiszthez méltó életet akarnak folytatni.

Tiszteletre méltó volt a németeknek ez az előkelőség a nyomorban, mert itt már Koncz alezredes is cipőt talpalt, és örvendett, hál' istennek szépen van munkája. A németeknél ebben az

időben a tiszt kutyáját még pucer⁵ sétáltatta, három lépésnyi tisztos távolban a tiszt háta mögött. Közben egy hír még emelte is a tekintélyüket.

Váratlan motozás volt, de ezúttal nem fegyverek és nem titkos iratok vagy összeesküvők miatt. Kihirdették, hogy ha nem adják ki a pénzcsináló gépeiket, vagy ha nem árulják el, kik a pénzhamisítók, az egész táborot megtizedelik, a barakkot vagy pavilont pedig, ahol a pénzhamisító gépet megtalálják, teljesen kiirtják.

Efféle vállalkozásról senki sem tudott, és az egész nyomozás eredménytelen maradt. Pár nap múlva megtudták a nyomozás okát.

A kanszki táborban német birodalmi tisztelnél pénzhamisító gépet találtak. Azok sem dolgoztak, azok is rangjuknak megfelelően éltek. Békebeli megközelíthetetlenségben és fölényes úri mivoltukban feszítettek, mikor a muszkák meg a csehek rájöttek, hogy pénzhamisító gépük van.

Mindenki bámulta a német ipart, a német technikát, hogy milyen nagyszerűen tudták utánozni a Kolcsak-bankót, és nem voltak rászorulva sem az iparra, sem pedig a legénységiek kölcsönére. Talán nem is lőtték volna főbe mindet, de a tárgyaláson nagyon kihívóan viselkedtek, és azt kérdezték a véstörvényszék elnökétől, hogy ő milyen jogon bocsát ki rubelt a cár országában? Vagy ha a vörösöké a hatalom, milyen jogon bocsát ki pénzt a moszkvai központ engedelmével?

Az elnök állítólag azt mondta nekik, a lázadás jogán bocsátják ki a pénzt, viszont ha a lázadót elfogják, halállal bünhődik. Vegyék tudomásul, hogy őket is a lázadók büntetése éri utol, és halállal kell lakolniuk.

A kanszki német birodalmiak főbelövetése után még titokzatosabbnak tűnt a birodalmiak élete. Szerényen éltek, de nem dolgoztak, és még a cukor nélküli teájukat is fehér abroszon, japán csészéből itták. Egy rendes, tiszta legény állt a tiszt úr háta mö

gött szolgálatkészen, amíg az a keserű teát itta. A pénzhamisítási dolog még emelte is a tekintélyüket. Legfeljebb sajnálták a kanszkiakat, de becsülték őket a bátorságukért, és azt mondták, hogy ez snájdig volt.

Az ügynökök hozták a városból a híreket. Először ebből is pénzt akartak csinálni. Azt mondták, hogy majd kiadnak egy tábori lapot, abban lesznek a hírek. Ez ellen tiltakoztak az emberek. Abba is maradt a lágerlap, de nem azért, mert a foglyok tiltakoztak, hanem azért, mert az ügynökséggel vele járt, hogy valamivel szédíteni kellett az embereket. Mesélni kellett, hogy hamarább és talán olcsóbban adják oda a cigarettát eladásra meg a tábori evőkészletet bizományba. Mindennap valami új hírt hoztak. Átutazó katonáktól hallották. Feljegyezték és elmondták.

Beszélték, hogy odahaza még csak most vannak az igazi nagy harcok. Gajda és Kolcsak közös cseh-orosz frontja nagyon szorítja a vörösöket, ha áttörik a vörös frontot az Uralnál, akkor rövidesen felszabadul a tábor, és lehet hazamenni. De még most se érdemes hazamenni, otthon még háború van.

Ez volt a belpolitika. Külpolitikai híreket csak annyit tudtak, hogy Amerika is beleavatkozott, de ezt mintha már hallották volna. Vagy csak tervben volt? Nem emlékeztek rá biztosan.

Aztán, hogy a szegény Almoslinót, a postatisztet, meg Heedbloomot, sőt Congert is felakasztották a vörösök Habarovszkban. A saját vörös legénység felfedezte a köpeny- meg a konzervraktárt, és böszülten látták, hogy még tenger holmi van elraktározva a konzuloknál. Dühödten megkötözték és felelősségre vonták őket, hogy miért nem osztották ki a holmit? Miért hagyták őket éhezni meg fázni? Kinek gyűjtöttek? Miért gyűjtötték, amit hazulról küldtek? Nem tudott felelni rá sem Heedbloom, sem Conger, és mivel szegény Almoslino is velük volt abban az időben, egy vasúti kupéban felakasztották őket. Conger és különösen Heedbloom hivatkoztak ugyan a nemzetközi jogra, de a katonák azt mondták, hogy senki se tartotta be a nemzetközi jogot.

Rengeteg efféle hír érkezett: főbelövésekről, felkoncolások

ról. Az egész világ nagy forrásban lehetett, de itt a táborban az új hirdetési oszlop érdekelte egyelőre legjobban az embereket.

A tábor közepén egy hirdetési oszlopot állítottak fel annak idején, barométer is volt rajta, meg hőmérő, sőt, egy óra is, de ez most sokkal nagyobb jelentőségre emelkedett. Eddig csak kicserélni való könyveket hirdettek ezen a hirdetőoszlopon, vagy legfeljebb ha valakinek valami csekélyebb tárgya volt, amit el akart adni. Most azonban itt hirdették a munkaalkalmat, és itt kínálták a munkaerejüket a tábor lakói.

„Nyersbőrök feldolgozásához keresek erős és kitarító munkásokat. Lengyel- és Horvát-féle telep, tizenhatos legénységi barakk.”

„Saját esztergapaddal rendelkező dobozmunkásokat keres Ciprisz gyógyyszerész.”

„Gervay hadapród elmenne kiszolgálónak, tisztii legényt minden tekintetben helyettesít. Három, legfeljebb négy munkával elfoglalt bajtárshoz. Ruhák foltozását és harisnyák stoppolását is vállalja.”

„Német, francia, svéd nyelveket biztos módszer szerint tanít, garancia mellett, nyelvtan- vagy Berlitz-módszerrel, Ürményi.”

„Ebéd után nézzen be feketére a Sümegi családhoz. Mákos és diós patkók állandóan. Kívánatra és az összes vendég beleegyezésével orosz dalok gitárkíséret mellett.”

„Kenyérhéjat, ételhulladékot ne dobjon el! Magas áron veszi a 'grodoki sertéshizlalda'.”

„Aki egy fűrészt és hozzávaló reszelőt hajlandó adni 600 oldalas kínai ábécéért és magyar-orosz nyelvtanért, esetleg egy logaritmuskönyvért, jelentkezzen este kilenckor Biringernél, ötödik pavilon, második emelet, jobbra 23.”

„Ne fecsérrelje el munkaerejét és idejét! Ne álljon be inasnak! Olcsón és hamar megtanítom varrni! Csekély tandíj! Hatodik pavilon, földszint . Lengyelék.”

Reisz főhadnagy úr egy nap megállt Zsigmond hadapród úr kis készsége előtt. Érdekes látvány is volt az. Zsigmond hadapród úr ugyanis – aki odahaza posta- és távirtdatiszt volt, a hadifogságban együtt lakott Dantsekkal, az ezermesterrel, és sok furfangot eltanult tőle – rájött, hogy ebben a fűrő, faragó, kopácsoló világban eltompulnak a szerszámok. Ezért egy olyan kis hajtányt szerkesztett magának, amelyiket körbe lehetett tologatni az udvaron, de legjobb – ha már ismerik az embert – megtelepedni egy helyben vele, és lábbal hajtani a nagy kereket, köszörülni az élevesztett szerszámokat. Ez volt most a foglalkozása Zsigmond hadapródnak, a tordai posta- és távirtdatisztnek.

Szaporán hajtotta a köszörülő készsége, és miután néhány hétig körbe járkált az udvaron, megállapodott, és állandó tanyát vert. Finom helyen, nagyszerű védett helyen, egy lépcsőfeljáró alatt.

Kiderült, hogy Reisz főhadnagy úr nem is a köszörülő gépet bámulja, hanem arra kíváncsi, hogy kitől bérelte a helyiséget Zsigmond hadapród úr. Ő is szeretne efféle helyiséget bérelni, őt az érdekli, vajon lehet-e egyáltalán hosszabb időre, üzemi célokra helyiséget bérelni? Úgy csinált, mintha csak a kését köszörültetné, és közben kikérdezte a köszörűmestert. Zsigmond hadapród urat ekkor már Zsiga bácsinak hívták, minthogy ez a név jobban is illik egy mesteremberhez. Módosan végighúzogatta a körmét a bicskán, és közben felelgetett, hogy a táborparancsnokság adta bérbe a helyiséget havi tíz rubeléért...

Némelyek felfigyeltek, hogy nini, még él a táborparancsnokság, úgy látszik, most az efféle uratlan területeken vadászik. Kit is érdekel, hogy kinek van kiadva bérbe a tizenhetes pavilon déli bejáratának lépcsőházában egy kis kuckó?

Reisz főhadnagy úr még aznap kibérelt egy padlásrészletet a táborparancsnokságnál, és két nap múlva a megbízhatóbb láger

lakók kis névjegyget kaptak: Zseni néni szívesen látja teára délután ötkor.

Sokan kíváncsiságból is elmentek: mit akarhat Zseni néni délután ötkor? Reisz főhadnagy úr volt a Zseni néni, aki diszkrét felvilágosítást adott arról, hogy nagyszerű intézménnyel gyarapodott a tábor. A tizenhetes padlásán teljes komfort és két igazi nő várja az ügyfeleket. Lehet a nőket házhoz is rendelni, de úgy természetesen drágább. Azonkívül csakis olyan szobába mennek a nők, ahol tíznél több hadifogoly nem lakik. Az egyik egy nagyon kedves burját nő, még oroszul se tud jól, az a kedvenc szavajárása, hogy: Rennenkampf, ami egy híres orosz tábornoknak a neve. Hahaha!...

Reisz főhadnagy megnyugtatta a hadifoglyokat, hogy a táborparancsnokság belátta ezen egészségügyi intézménynek áldásos voltát, és egyelőre csak neki van monopóliuma ehhez az üzlethez, mert a sok járványos betegség mellett nem volna célszerű ezt az ipart szabadjára eresztetni. Rendes orvosi vizsgálat van, nem kell félni.

Reisz főhadnagy rövidesen kibővítette az üzemet, de még így is mindig teli volt a boltja. Főképpen vállalkozók jártak hozzá, pénzes emberek, vagy akik kölcsönt tudtak szerezni, meg akik valami nevezetesebb értéktárgyuktól váltak meg. Napszámosok, egyszerű kétkezi munkások nem bírták megfizetni a szolgáltatást. Hamarosan azonban több efféle vállalkozás is alakult, csakhogy ezek nem költöttek orvosra, meg nem fizettek nagy béreket. Titokban csinálták a dolgot, mindenesetre valamivel olcsóbbak is voltak. Az is lehet, hogy Reisz csak hazudta a parancsnokságot, mert a parancsnokság nem szólt bele a titkos üzemiékbe sem.

A munkások mindegyikéből kitört valami elfojtott szenvedély. Egyik minden pénzét rumba vagy likőrökbe fektette, esetleg mazsolabort vásárolt a keresete jó részéért, de a vállalkozók szigorú szemmel ügyeltek a pénzükre, és csak módjával költek. Olyan munkás sok akadt, aki szombat este az egész keresmé

nyét ráköltötte Rennenkampf kisasszonyra, vagy elitta az egészet, esetleg elkártyázta, de a vállalkozók sohasem tették kockára egész tőkéjüket. Beosztással és módjával szűröcsölték a lágermulatozás alkalmait, közben vigyáztak az üzletre és gyarapodtak. Volt egy bizonyos Buság nevű zászlós, aki fehérművarrásra adta magát. Két egész napig ült fent a padláson, ivott és kártyázott a lányokkal, a végén pedig azzal jött le, hogy ki kell bővítenie az üzemét, mert megszerezte kuncsaftnak Reisz főhadnagy úr személyeit, és azok elhalmozták rendelésekkel.

Razzen Fülöp vállalkozó aláírással egy hirdetés jelent meg az oszlopon, hogy korlátlan számban jelentkezhetnek munkára erős fizikumú egyének erdőkitermelésre. Szerszám, fejsze vagy fűrész megkívántatik. Kiderült, hogy Razzen hadnagy úr nem is veszi olyan szigorúan a fejszét. Kívánatra ő is beszerzi, sőt, nem is kell egyszerre kifizetni. Részletekben levonja a munkabérből. Állandó és jó munkának látszott, de erős emberek kellett hozzá. Nagyon sokan jelentkeztek, de minden emberre szükség volt, egyet sem utasítottak el a munkavezetők. Mert Razzen hadnagy már harmadnap munkavezetőket alkalmazott, egymagában nem bírta kiterelvényesedett üzlete minden ágát ellátni.

Európai Oroszország is el volt zárva és a keleti határ is. A városokban kifogyott minden készlet, és napról napra több rendelés jött a táborba. A frontok és forradalmak miatt a munkáskéz is fogytán volt a városban, és megtörtént, hogy egy-egy orosz iparos az egész felszerelését elhozta a hadifoglyokhoz, hogy dolgozzanak vele tovább. Disznóhizlalda is működött a táborban, de volt húsfüstölő is, gyártottak szalámit és kolbászt, és megismertették az orosz népet a paprikás szalonnával.

Mosó- és toalettszappanok készültek, létezett könyvkötőműhely és játékarúgyár. Volt műhelye az egyszerű asztalos munkának, de lehetett rendelni műbútorokat is. Tervező iparművészeti professzor is akadt a hadifoglyok között.

A Cziprisz-féle illatszergyár nemcsak parfümököt és kölnivizeket készített, hanem áttért a púder- és fogkrémgyártásra is.

A cipőkenőcsök receptjét azonban átadta a kis Steiner hadapródnak, aki ettől kezdve sárga meg fekete cipőkrémet gyártott. Nyersbőröket dolgoztak fel, és a bőröndös meg szíjgyártó műhelyekben nemcsak lószerszámok, hanem aktatáskák, női ridikülök és futball-labdák is készültek.

Az úttörők hamarosan gazdagodtak, és akik idejében szánták el magukat munkára, már rég munkavezetők voltak valamelyik nagy gyárban, mikorára elszegényedett bajtársuk kisegítő munkásnak is alig juthatott be a műhelybe.

A cionisták Hans Kohn révén pénzt és ruhasegélyt kaptak Amerikából. A pénzt nem osztották ki, hanem megalapították a Xemalah vállalatot. A Nemalah mindenkinek tudott munkát adni. Nem csak zsidók dolgoztak benne és nem csak cionisták. Annyi volt a különbség, hogy szombaton volt a munkaszünet és péntek délután a munkásfizetés. A tiszta jövedelem az alapötökét gyarapította, és a gyár munkásai bizonyos hányad szerint részesültek a jövedelemből is. Rituális konyhát tartott fenn a Nemalah, a vállalat keresztény munkásai is kóserkosztot ettek, ha a Nemalah konyháján étkeztek. Itt nem voltak tág lehetőségek, nem lehetett egyszerre vagy véletlenül meggazdagodni, de akik szerették a pontos és biztos fizetést, az állandó munkát, azok idejöttek. Egy váradi vegyész mérnök nagyszerű foncsort tudott készíteni, és ezt senki sem tudta utánózni Szibériában. Ez a foncsor titkos műhelyben, kizárólag a Nemalah részére készült, és így a tükrei kiváltságos helyzetet élveztek egész Szibériában. A tükrőhöz való üveget úgy szereztek, hogy rövid idő alatt összevásárolták a gyanútlan fényképészeketől a régi lemezeiket, akik ezeket potom áron vesztegették. El sem tudták képzelni, mihez kezdenek velük a hadifoglyok. Mikorára felismerték a tükrök formájáról az elvesztegetett lemezeiket, akkorára már a Nemalah a foncsoron kívül a szibériai tükrövegnek is egyedüli birtokosa volt.

A városban csak szólni kellett valamelyik kereskedőnek, hogy milyen portékára van szüksége. Az ügynök elhozta a táborba a mintát, feltétlenül akadt, aki meg tudta csinálni. Néha bizony

silány portékát kaptak a megrendelők, és egyszer egy krasznojarszki boltos kirakatában elolvadtak a lágerkészítményű gombok. Nem volt baj, a boltos még egyszer megrendelte a gombokat, de a rendelésnél most már kifejezetten téli gombokat kötött ki.

Cseh légiók tartották megszállva a szibériai vasútvonalakat, és cseh őrség, cseh parancsnokság felügyelt a táborban. Skrivanek főhadnagy úr volt cseh részről a tábor parancsnoka, és néhány dolog behozatalát megtiltotta. Ez természetesen új iparágat fejlesztett ki. Divatba jött a csempészés, és megint nagy vagyonok keletkeztek egy-egy merész és sikerült csempészés után.

Az első hónapban mindössze két szeszcsempészt lőttek le az örök, ezzel szemben akik baj nélkül átjöttek kétszer, háromszor, egész életükre biztosították magukat, olyan kiadós volt a spirituszcsempészet. Titkos föld alatti műhelyekben készült éjnek évadján a mindenféle likőr, amit átcsempészni aztán nem volt nagy művészet: maguk a cseh katonák voltak a leghívebb vásárlók. A cseh katonák is szépen kerestek a likőrkereskedelemben.

Az első igazi nagy üzletet a Nemalah bonyolította le.

A hadsereg árlejtést hirdetett bádogsajkák szállítására, és a pályázatot legnagyobb meglepetésre a Nemalah nyerte el. A Nemalah igazgatósága erre vérszemet kapott, és legénységi kis tükrök szállítására is ajánlatot tett. Katonai parancsnokokkal és hadbiztosokkal tárgyaltak, és végre is a katonai parancsnokság nyolcezer kis tükröt rendelt a cseh-tót légiók legénysége számára a Nemalah műhelyeiben.

Ez igazi nagy üzlet volt, valódi békebeli, hazai hadseregszállítás.

A Nemalah munkásainak ez más előnyt is jelentett. A csehtót légiók minden táborban besorozták vagy belépésre hívták fel a cseh vagy tót vidékre való hadifoglyokat. A Nemalah munkásai hadiszereket gyártottak, és ezeket nem hívták be a légióba. Fel voltak mentve a frontszolgálat alól.

A WADKO forgalma megélenkült. A WADKO volt a hadifoglyok hatalmas árubeszerző és értékesítő szerve. Annyit jelentett ez a rövidítés, hogy: Waren-Abteilung der Kriegsgefangenen Offiziere. A kis folyosóboltok nem rontották a forgalmát, ellenkezőleg, tehermentesítették attól, hogy az apróbb, pár kopekes vásárlások is ott történjenek. A WADKO még a régi időkből maradt, és így parancsnoksági intézmény volt, de távolról sem jelentett hatalmat a parancsnokság kezében. Éppen fordítva. A WADKO élete a hadifoglyok szimpátiájára épült. A hadifoglyok most kuncsaftok lettek, akiket rendszeren ki kellett elégíteni, akiknek kedvében kellett járni. Akiket oda kellett csábítani, nehogy másutt szerezzék be a szükségleteiket. Így azt lehet mondani, a parancsnokság üzleti érdeke volt, hogy a hadifoglyok minden tekintetben a WADKO-t támogassák.

A WADKO tisztességes kereskedelmi versenyt kezdett a zugvállalatokkal, a zugkereskedelemmel. Jó portékát tartott, bevezette a kliringforgalmat, ami alatt itt azt értették, hogy be lehetett fizetni egy bizonyos összeget, azt rávezették egy papírlapra, és amíg a követel oldalon pénz mutatkozott, lehetett vásárolni. Így a WADKO mindig előnyösen tudott vásárolni, mert állandóan nagyobb hadifogolypénzek voltak nála az úgynevezett kliringszámlán.

A WADKO kliringcsekkje egészen komoly értékzamba ment, a városban szívesen elfogadták fizetés helyett, a muszkák is respektálták.

Egyes vállalatok a pénzhiány miatt saját papírpénzt bocsátottak ki. A lágerben akárhol lehetett velük vásárolni, de egyszer valaki tréfából odaadta a városban a muszka boltosnak, és az egész komolyan elfogadta pénz helyett, adott árut érte, sőt, visszaadta igazi pénzben, ami visszajárt.

Egy élelmes ember zálogházat létesített, A zálogházba csak néhány hétig vettek fel ruhaneműt meg értéktárgyakat. Egy

szombaton az egyik vállalkozó nem tudta fizetni a munkásait, elvitte a kész portékát a zálogházba, ahol megkötötték vele az üzletet. Adtak pénzkölcsönt a portékájára. A tábor első zálogháza ettől kezdve eltért eredeti hivatásától, és kizárólag árukölcsönök adására rendezkedett be. Megszorult iparosok, vagy akik nem tudtak hirtelen túladni a portékájukon, szekerekkel hordták be a zálogházba a holmit. Nagy raktárt rendezett be a zálogház, átala- kult közraktárrá, és már csak nagyban dolgozott. Az apró zálogtárgyak a kis uzsorásokhoz vagy a gomba módra szaporodó kis zálogházakhoz kerültek.

A pénz értéke állandóan esett. A tizenhatodik barakkban Pénz- és Értékbank alakult. Aki idevitte a kis vagy nagy tőkét, bebiztosíthatta magát a pénz hullámozása ellen. A pénzért azonnal állandó értéket: yent, dollárt, fontot vagy aranypénzt vettek, és a kölcsönöket csakis így adta ki kamatra a Pénz- és Értékbank. Yenben, dollárban, fontban vagy aranyban kellett a kölcsönvevőnek visszafizetnie. Ennek a banknak a csekkjeit vagy letéti jegyeit hamarosan magas ázsióval kezdték vásárolni a városban. A muszkák a legbiztosabb befektetésnek tartották a tábori Pénz- és Értékbank címleteit, és egy ezerrubeles kötelezvényért rövidesen két- meg háromezer lejt adtak hivatalos Kolcsak-pénzben vagy cári rubelben.

A nagyiparosok, nagyvállalkozók és nagytőkések mellett megjelentek a kis törpevállalatok is. Egy százados kis asztalkán maga árusította a diós cukrot, amit éjszakánként kotyvasztott. Vasárnap délelőtt a sétákon citromos vizet, cigarettát, gyufát, ceruzát, apró noteszeket kínáltak, szobáról szobára járt esténként egy-egy süteményárus. Egyesek a nyakukba faládikát akasztottak, bájos és kellető mosollyal nyitották ki, és kínálták a cipőpertlit, cipőkenőcsöt, szappant, kötött gombot, esetleg megsúgták, hogy este hatkor játék kezdődik az Iritz kaszinóban.

A játékot csak eleinte súgták, csakhamar nyilvánosak lettek a játékklubok. Nem kellett titkolni, senki sem üldözte őket. Egyszerre három rulettbarlang nyílt meg a táborban. Kibéreltek va

lamelyik elszegényedett fogolycsaládtól egy szobát. A szoba közepére nagy rulettasztal került, és gép ugyan nem volt, de egy zacskóból éppen olyan biztonsággal lehetett kihúzatni a számokat és nyerni vagy veszíteni. Az ilyen játékszobákban a játékidőre a lakók a falak mellé hordták a motyóikat, és csendesen üldögéltek, amíg a játék folyt, mintha nem is a saját lakásukban lennének. Ezzel szemben természetesen részt kaptak a pinkából, a játékpénzből, esetleg a bank nyereségéből, legtöbbször pedig valami határozott bért a szíves vendéglátásért.

Szombat este pedig, mikor a munkásfizetések voltak, egyszerre megteltek a boltok, ellepték a munkások a kaszinókat, előzönlötték a kimeréseket, megrohanták a süteményárusokat, kiürítették a kis, nyakban hordott ládikókat, megvették az összes krumplilángost meg palacsintát.

Megteltek Reisz úr fő- és alvállalatai vendégekkel, nyüzögtek az ügynökök, a felhajtók, röpcédulákat osztogattak: ismét nyílik egy nagyon kedves kis fészek, ahol igazán otthonosan vagy nagyon kellemesen, esetleg jutányos áron lehet szórakozni.

A színház is megnyílt, és hatalmas, ember nagyságú plakátokon hirdette a Luxemburg grófját, de persze szombaton és vasárnap már csak felárral lehetett vásárolni a jegyeket. A jegyügynökök egész héten vártak erre az alkalomra, és egészen szépen kerestek, ha valaki oly botor volt, hogy szombat estére halasztotta a jegyváltást, és nem gondoskodott magáról idejében.

A tizennyolcas földi barakkban pazar átalakítások történtek, és megnyílt az első orfeum. Egyelőre ugyan Schnitzlert játszottak az orfeumban, de az előadás alatt enni, inni lehetett. Azt a vendéget, aki nem ivott, kinézték, aki pedig jól cehhelt, annak kívánatra az asztalához ült a naiva, kit ezúttal is egy jóképű fiatalember helyettesített, mert a nőket még mindig nem engedték meg nyilvánosan. Meg aztán, ha meg is engedték volna, hol találtak volna magyar vagy német nyelvű színésznőt? Maradt tehát a fiatalember naiva vagy vígjátéki szende, aki azonban most már orfeumban játszott, tehát innia kellett. Mulatnia a vendégekkel, cehhel

tetni az előadás után. Hogy pedig a kolbászgyárosnak valahogy mégis meglegyen a teljes hazai kényelme: szeparék voltak az orfeumban, a szeparéknak függőnyei voltak, amelyeket diszkrétan behúzott a főpincér, mikor a Köves hadnagy úr bandája odaillegett, és a bőkezű mecénás beinvitálta őket, hogy húzzanak egy dalt a naiva fülébe, aki már kissé pityókásan énekelte, hogy:

Darumadár, ha elszállsz dél felé...

Az orfeum ablakaiból alig lehetett elhessegetni az odagyülekezett és kinn rekedt szegényebb hadifoglyokat, akiknek nem telt még egy feketére sem, hogy legalább egy múló negyedóra élvezhessék a földi kincsekben tobzódó bajtárs élvezeteinek morzsáját. A főpincér veszekedett a zászlós-meg a hadapródpincérekkel, hogy nem vigyáznak eléggé a bliccelőkre. Különösen pedig a török bimbásra nem vigyáznak, aki már tegnap is meglépett két túróssal, egy feketével és három likőrrel...

Elszánt és lecsúszott hadfiak, a hónap alatt holmi szakadt fehérneművel, a tábor végén lakó zsidóknál kísérleteztek. Hosszas könyörgésre mégis kaptak a szakadt lábravalóért egy negyed font lóhúsból készült kolbászt a szegénykonyháról, esetleg egy kis rozscipót. Nem lehetett nekik megmagyarázni, hogy a fehérneműnek már nincs ára, azt csak ő tartja még használhatónak, legfeljebb konyharuhának vagy géptisztító rongynak lehet eladni...

Egy-egy részeg ember támolygott hazafelé, jól cechhelhetett, mert a tulajdonos a pincérrel kísérteti haza, biztosan ott hagyta az egész heti kerestetét valamelyik lacikonyhán, ahol bécsi szeletet evett, de kissé sok mazzolabort ivott rá...

A zászlóaljparancsnok elégedetten bandukolt hazafelé, eladta az összes krumplilángost. Ha holnap is ilyen üzletet köt, mint ma, a jövő héten már készpénzért fogja venni a krumplit, és pár hét múlva már segéddel fog dolgozni...

A Nemalah munkásainak este előadást tartott Hans Kohn. Ezek Jeruzsálemben voltak ma este, Hans Kohn szavaitól megittasodva jöttek az előadásról, az egyik bizonygatta, hogy pontosan

lejegyezte az egész beszédet gyorsírással, de már két embernek odaígérte, majd azoktól meg lehet kapni, de különben is megjelenik az egész a Zsidó Gondolatban. Hans Kohn maga fogja kijavítani, egészen hiteles szöveg lesz...

Két tiszt a pékműhely felé cipelt egy nagy dézsá vizet, ez ma az utolsó, ha ezen túl lesznek, le lehet feküdni. Ugyancsak meg kell dolgozni azért a pár kopekért, ámbár hiszen nem is ez a fontos, hanem a napi három font kenyér...

Messziről sertésvisítás hallatszott, holnap disznóaprólék lesz a Balajti konyhán. Kár, hogy abban a kis földi barakkban, ahol a kiméréseket rendezte, nem szolgálnak ki zsidókat. Igaz, hogy az utóbbi napokban az egyik sportegylet, bodegájában is megtagadták egy zsidó vendégtől a kiszolgálást, de itt legalább ezt kiírták, aki nem akarja, hogy visszautasítsák, legfeljebb nem megy be.

Az őrtorony felől puskalövés csattant, úgy látszik, már megint ráfizetett valaki a csempészésre. Kockázatos mesterség. Ezt sem muszáj annak csinálni, akinek a gyomra nem bírja a puszkagolyót.

A német legények földi barakkja felől kolompszó hallatszik. Már megint bolondoznak azzal a jódlizással. Ma legalább beléptidíj mellett tartják, de máskor ingyen számárokodnak.

A tizenhatos pavilonban még ébren vannak. Nem csoda. Megszaporodott a tábori kereskedelmi törvényszék pereinek a száma. Hát csak bogozzák. Azért fizeti őket a jogkereső közönség.

A tábori kereskedelmi törvényszék alig pár hetes volt. Egy tábori ügynök, Makray főhadnagy papírdobozokat rendelt a Hajnik-féle papírdobozgyárban, és nem volt megelégedve a címkékkel, amelyeket a cég a dobozokra ragasztott. Nem akarta átvenni a dobozokat. Hajnik a haját tépte, szombat reggel volt, este a munkásokat ki kellett fizetnie, tehetetlenül állott. Makray főhadnagy hajlandó volt jelentékeny árengedménnyel mégis átvenni az elfuserált dobozokat. Vitatkoztak, sőt ordítóztak, szidták egymást, neki akartak egymásnak menni, nem tudták elintézni a vitát. Nem csoda, ebben az időben sok vita volt a világban, ezeket sem tudták csendesen és lárma nélkül elintézni. A többi vita zaja nem hallatszott ide, ez azonban kétségbeejtő volt, hogy az iparos itt álljon szombat este, és ne tudja kifizetni a munkásait...

Makray hangoztatta, hogy nincsen benne rosszakarat, máskor is itt fog rendelni, de a púderdoboz vignettájára a nő kezébe nem rendelt legyezőt. A fél arcát eltakarja a nőnek a legyező, és itt, Szibériában, oly kevésbé használt szerszám a legyező, hogy attól tart, ha a púdert ebbe fogja csomagolni, nem kell a szibériai nőknek. Az is hiba, hogy vörös hajat festettek a nőnek, mikor kifejezetten sárgát rendelt. A csomagolástól nagyon sok függ, és ezekbe a csomagokba tehet akármilyen púdert, levon az értékéből. Pedig a dobozok jók. Máskülönbén meg van elégedve, de tessék az utasításait követni, nem hiába beszél, írásban adta oda a rendelést, tessék megnézni, ragaszkodik a rendeléshez. Mondta volna Hajnik, hogy a vignettát nem vállalja, csak a dobozt, gondoskodott volna a címkéről máshol.

Megegyeztek, hogy a parancsnokság elé viszik az ügyet.

A parancsnokság még a helyet is megtörölte, ahova leült a két rég nem látott bajtárs, de mikor meghallotta a parancsnokezes a vitát, ugyancsak vakarta a fejét, azt mondta, hogy ez nem egészen katonai természetű ügy.

Az egyik íróasztalnál felállt egy százados, és tiszteletteljesen félrehívta a parancsnokot. Kis ideig tanácskoztak, és a parancsnok egészen felüldülve jött vissza.

Azt mondta, hogy meggondolta a dolgot. Előre látható volt, hogy lesznek ilyen viták, feltétlenül gondoskodni kell a megoldásról, csak egy órácska időt engedélyezzenek a felek.

A parancsnok hamarosan maga elé hívatott néhány jogászt úgy, ahogy a százados tanácsolta, és fél óra múlva együtt ült a tábori kereskedelmi törvényszék, mely egyelőre fellebbezhetetlenül döntött az ügyben. Makray főhadnagynak át kell vennie a dobozokat, mert a doboz lényeges kellékének nem tekinthető a nő legyezője, sem a vörös haj a vignettán, viszont némi árengedményt kap, mert a Hajnik-féle dobozgyár nem szállította pontosan azt, amit rendelték nála. Ezúttal azért ítelt így a kereskedelmi törvényszék, mert nem lehet tudni, vajon nem előre megfontolt szándékkal történtek-e ezek a feltételek. Hátha valamelyikre nem ügyel az iparos, és ezen a címen tetemes árengedményt lehet kapni. Ez következtethető legalábbis abból, hogy Makray alperes árengedménnyel mégis használhatónak véli a dobozokat, ami jóhízműségét bizonyos tekintetben kétségbevonhatóvá teszi.

A tábori kereskedelmi törvényszék mellett csakhamar megalakult a tábor polgári bírósága is, az állandó választott bíróság, a váltóbíróság is, és a parancsnokság független bírái kezébe került az igazságszolgáltatás. A telepek és a vállalatok alávetették magukat a tábori törvénytevők ítéleteinek, és ezek csakhamar kifejlesztették saját fellebbezési fórumaikat is, ha netalán valaki nem nyugodott volna meg az elsőfokú ítéletben. A munkájuk ugyanis csakhamar megszorodott, és persze nem maguk fölé tettek egy felsőbb fórumot, hanem egy alantasabb bíróságot létesítettek, amelyik tömegesen ítélkezett az ügyekben, és csak a bonyolultabb jogesetek kerültek a magasabb tekintélyekhez. A bíróságok fenntartása pénzbe került, és ezt természetesen a jogkereső közönség finanszírozta. Kellott csinálni egy védjegyzostályt is, mert

a táborban minden egyes iparos a saját védjeggyel kezdett dolgozni, és megtörtént, hogy valamelyik nagyszerűen bevált cipőkrém márkáját egyszerűen leutánozta a konkurencia. A védjegyhivatal ezt a visszaélést most már megakadályozta.

Az első komolyabb téli reggelen megdöbbenő szenzáció kavarta fel a láger munkába siető embereit. Egy szánkó fordult be a kapun, és egyenesen az ötös pavilon előtt állt meg. A szánkón szalma volt, és nem tűnt volna fel senkinek, de egy beburkolt alakot cipelték ki a pavilonból. Egy zsákokba burkolt, elájult embert, akinek nem lehetett az arcát látni. De ahogy cipelték, ahogy a szánkóra tették, látszott, hogy ember lehet. A zsákokon keresztül vér szivárgott a hóra.

A szánkó elvágatott a zsákba burkolt emberrel, aki mellett egy orvos ült.

Suttogva és borzongva adták tovább egy főhadnagynak a nevét. Hetek óta munka nélkül állott, számtalanszor vette már igénybe a parancsnokság segítségét és adományait. Most legutóbb már nem kapott semmit. Kölcsönöket sem kapott, a holmijait mind eladta, rongyosan kódorgott a táborban, teljesen elzüllött. Összeállt egy másik munkátlannal, egy lesüllyedt török hadapróddal, és megbeszélték, hogy ki fogják rabolni a Devecseri-féle bőrlérakatot a török pavilon padlásán.

Ma hajnalban hajtották végre a gaztettet, de nem tudták, hogy a raktárnak öre van. Az ör nem mert nyíltan szembeszállni a két betörővel, A sötét padláson a hátuk mögé került, és rávágott a baltájával a főhadnagy karjára...

A főhadnagyt vitték zsákokba bugyolálva a kórházba... Letakarták, hogy ne lehessen megismerni.

Nyilvánvaló, hogy ezen segíteni kell, nem szabad, hogy még egyszer erre sor kerüljön. Még aznap megszervezték a tábori rendőrséget. Ha tudni fogják a rossz emberek, hogy van rendőrség, hogy van közbiztonság, nem fognak ilyesmire vetemedni.

Most, hogy megszervezték a tábori rendőrséget, többen elmondták utóbbi kalandjaikat. Egy zászlóstól a hatos barakkból

elvették a sötét folyosón egész heti keresményét; egy százados vízért ment éjjel, és ahogy jött keresztül a sötét udvaron, ismeretlen tettesek lehúzták a köpenyét. Egy ügynöktől az aranyóráját vették el és a kékróka sapkáját a félméteres fülvédőkkel; egy önkéntes tizedes – jelenleg susztertanonc – cipőt vitt a múlt héten a megrendelőhöz, még egészen sötét sem volt, egy pillanatra elbáméskodott, azalatt kiragadták a kezéből a cipőket, nem lehetett tudni, ki volt a tettes.

Ezeket a dolgokat eddig nem merték panaszolni, annyira hihetetlennek tartották, nem tudták elképzelni, mi történhetett velük. Most egyszerre mindenki beszélt róluk. Elszenveték inkább a nagy károkat, semmint hogy beszéljenek ezekről a dolgokról, pedig kár volt, mert íme: a tábori rendőrség egyszerre rendet csinált. A raktárak elé őrséget tettek, a közlekedést bizonyos órán túl megtiltották, és ha valaki mégis kint járt, az természetesen magára vethetett. A színház és kávéházak irányában őrszemek voltak felállítva.

Az elvetemedett embereknek nehéz munkájuk akadt volna.

Csak lopások fordultak elő elvéve, de hát ezt még a legrendesebb államokban sem lehet megakadályozni.

A lágerrendőrség kitűnően bevált, a rablók és zsiványok megjuhászodtak, és úgy tűnt, becsületes életet kezdtek, mert az efféle panaszok ritkábbak lettek.

Most már, hogy megvolt a tábor rendőrsége, nem volt meglepetés, mikor új ügyosztállyal bővült. Felvette programjába a mulatók és zugkocsmák ellenőrzését, a hamisjátékosok üldözését, minden jó erkölcsbe ütköző cselekedet megrendszabályozását.

Eleinte rossz szemmel nézték az erkölcsrendészeti osztály működését, különösen a kávésok, de még inkább a kávémérések izgattak ellenük, ám egy baklövésük igen népszerűvé tette őket. Egy hajnalon ugyanis letartóztatták a kis Kilényi hadapródot, mert egy pavilon mögött Ruttkai hadnagy úrral csókolózott.

A parancsnokságon aztán mindketten igazolták, hogy egész éjjel az orfeumban ittak és mulattak, berúgtak, és hát odahaza

sem büntetik, ha két részeg ember összecsókolózik az átmulatott éjszaka után.

A parancsnokság bosszankodott a rendőrök melléfogásán, szabadon bocsátotta a foglyokat, és azok felháborodva mesélgették a személyes szabadságukon esett sérelmeket. Hogy, hogy nem, a foglyok előtt éppen ez a baklövés tette népszerűvé a rendőrség erkölcsrendészeti ügyosztályát, és ettől kezdve inkább mulattak, mint bosszankodtak a tisztas intézmény emberein.

Persze sokan rágalmazták is a rendőrséget. Azt mondták, hogy pár rubelért elnézik, hogy az orfeumban kifosztják a vendéget, pár rubelért behunyják a szemüket, és nem jelentik fel a játékbankokat, pár rubelért sok mindent nem üldöznek, és különösen az erkölcsvédelmi törvényeket kezelik nagyon lazán.

Ez azonban csak ráfogás volt. Persze hogy elvettek néhány rubelt, kaptak itt-ott a játékbankoktól is valami sápot, viszont a törvény nagyon laza volt, és csak a rendőr belátásán múlt, hogy mit tart bűncselekménynek. Nem voltak írott törvények, a hazai törvényeket fogadták el nagyjában és egészében, de persze csak amennyire fejből emlékeztek rájuk, és senkit sem lehet arra kényszeríteni, hogy több törvényre emlékezzen, mint amennyire éppen akar.

Azzal vádolták őket, hogy pénzért elfelejtik a paragrafusokat.

Hogy az utóbbi időben mégis történt pár lopás, annak inkább az lehetett az oka, hogy a lágerrendőrség nem győzte a sok munkát. Ennek ellensúlyozására a nagyobb cégek bolt- és raktárőrző szervezetet létesítettek.

A tábori színházban az Elvált asszonyt újíttották fel, és az előadásról kijövő emberek még a hatása alatt állottak. Magda főhadnagy, a primadonna, gyönyörűen énekelte a címszerepet, Tóth Gabi, a szubrett, fényesen táncolt Gábor Ernővel, aki odahaza is elismert színész. Megjegyezték, hogy a szubrettnak már egy kicsit vastagodik a hangja, de a bokája a régi. Dobos Laci hódító volt a főszerepben, kitűnő bonviván. Biztosan kap szerződést, mihelyt hazaér. Az utolsó felvonásban egy betét is volt. Mikor ezt a betétet énekelték – állítólag szibériai szerzemény –, sírt az egész közönség.

*Ott künn dühöngve harcol a világ, Itt benn szelíden
nyílik száz virág... Lesz feleségem és lesz gyermekem, A
béke ontja áldását nekem...*

Sírt Ortmann úr, a szalámigyár tulajdonosa, sírt a szandálművek egész igazgatósága, zokogtak a páholyokban a harcokat járt parancsnokok, a légertörvényszék elnöke, a WADKO igazgatója, a béltisztítók munkavezetője. A középhelyeken könnyeztek a szeszcsempészek, kissé hátrább, a Nemalah bádogos és tüköradjusztáló munkásai, az Iritz kaszinó játékmestere, még hátrább a színházi büfé szabadnapos pincérei, egészen hátul a cipőpertliárusok, a konyhafiúk, a házalók, a cigarettatöltögető munkások, az ötvenöt esztendőös suszterinasok, a favágók, Gyula bácsi, a hatvanesztendőös tartalékos százados, aki már nem tudott dolgozni, és egy csalhatatlan kártyaszisztéma árusításából élt. Omlott a könnye az egész tisztikarnak, zokogtak a legridegebb munkásnyúzó és a lelelketlenebb spekulánsok is...

Késő éjjel volt, és az útvonalon, a színháztól a pavilonokig rendőrök fáztak a szikrázó szibériai éjszakában. Eleinte nagy sérelemnek tartották a tábori rendőrséget, de amióta az a baklövés volt Kilényivel, vicceket mondtak róluk. Nem vették őket komo

lyan. A tizenhét éves földi barakk orfeumában kupiét énekeltek róluk, ennek a refrénjét dúdolták, ha valahol megláttak egyet:

...Én vagyok a gorodoki rindi-randa-rendőr...

Ahol nyáron a krumpliültetvények voltak, szinte végig a tábor deszkakerítése mellett, vékony füstfelleg szállt a hó felett. Gyanúsnak tetszett a dolog, néhányan elindultak a füst felé, és magukkal vittek egy rendőrt is.

Közelről már látszott, hogy valami fedezék van a föld alatt, onnan száll a füst. Vissza is akartak fordulni, hátha csak valami apró műhely vagy valami újabb bodega épült. A rendőr azonban erősítette, hogy ilyesmiről nincs tudomása ezen a helyen.

Egy nyomorúságos fedezéket találtak ott. Az ajtaja a hideg ellen szalmafonatokkal volt bevonva. Kinyitni nem lehetett, de a kiabálásra meg a zajra végre előjött egy öreg, kínai paplanba burkolt szakállas ember, akiben, mikor megszólalt is, alig lehetett ráismerni Korzer főhadnagy úrra a hatosból. Mérgező volt, hogy zavarták, de ha már itt vannak, megmondja, hogy ő építette magának a kis kunyhót, nem kíván többé az emberek közé menni. Ha jó volt a fronton a fedezék, jó itt is. Inkább itt lakik, mintsem visszamenjen a társadalomba, melyet végleg meggyűlölt.

Rongyok és deszkadarabok voltak az odúban, Korzer bácsi rongyai meg deszkadarabok, amelyekkel fűtött, és amelyeket valószínűleg a tábor deszkakerítéséből lopkodott. Egy rossz bádogveder árválkodott bent, félig tele vízzel, meg a csajkája némi ételmaradékkal a kezdetleges tűzhelyen. A fal mellett két deszka hevert a földön, rajta szalmafonatok, ez volt a fekvőhelye. Csak meghajolva lehetett tartózkodni az alacsony fedezékben, ahova Korzer bácsi visszavonult barlanglakónak.

A rendőr a parancsnoksághoz akarta vinni Korzer főhadnagy urat, a szerencsétlen barlanglakót. Az Elvált asszony utolsó felvonásának románcától meghatott éjjeli látogatók nem engedték.

Faggatták Korzer bácsit, mi az oka, hogy lemondott a világi élvezetekről, az emberek társaságáról?

Vége is Korzer bácsi lerogyott a szalmafonatokra, és keservesen sírni kezdett. Azt mondta: nem bírta tovább, ide jött meghalni. Odahaza főkönyvelő volt, de dolgozni nem tud, és nem is fog tudni soha. Nem testileg nem bírja, hiszen még alig negyvenhárom esztendő, de lelkileg nem bírja.

Megalázónak érzi a munkát, és megalázottnak érzi magát, mikor testi munkát végez. Már nemegyszer elkezdte, de mindig abba kellett hagynia. Így kell neki elpusztulnia. Teljesen lerongyolódott, a száz rubelből csak a kenyérporcióját pótolhatja, kenyéren él már két hete, amióta barlanglakó. Nappal soha nem mozdul ki, csak egyszer havonta, mikor a fizetését felveszi. Éjjel jár vízért is. Soha nem fog tudni testi munkát végezni, de megváltás volna neki akármilyen szellemi munka. Azt elvégezné. De ha még egyszer esztergályozni kell neki, vagy bádogot kell vágnia ollóval, abba belehal...

Többé-kevésbé mindnyájan átestek már azon az érzésen, hogy az első napokban milyen megalázó a szellemi munkásnak kalapálni. Ez beléjük volt nevelve. Teljesen itt, a nyomorúságban sem tudták levetkezni. Nehéz munkára is hamar akadt vállalkozó, ha olyan helyen kellett végezni, ahol nem látta senki. Egy pékműhely olcsóbban és hamarabb kapott munkást, ha még oly rosszul fizetett is. De például valami teheráru lerakására a nyílt terepen, a barakkok között, az emberek szeme előtt: erre nemigen akadt munkás, még magas fizetés mellett sem.

Egy vállalkozó megszánta Korzer bácsit, egy nagyvállalkozó, akinek drága vasesztergapadja volt, aki húsz munkással dolgozott, és aki állítólag már tetemes összegeket küldött haza a cseh légionisták postájával. Azt mondta Korzer bácsinak, hogy reggel jelentkezzen nála. Könyvet fog vezetni a munkákról meg a munkásokról, és általában, ami kell egy ilyen nagy üzemnél.

Korzer bácsi odavolt az örömtől. Azonnal felkelt, otthagya a fedezékét. Azt mondta, hogy egyelőre annyira tetves, hogy nem megy vissza ma éjszakára a pavilonba, hanem a legénység között

fog aludni. Majd reggel elmegy először a fürdőbe, és fertőtlenítés után jelentkezik a vállalkozónál.

A vállalkozót megéljenezte a hálás hadifogolycsoport, és hamarosan terjeszteni kezdték az áldott jó szívének a hírét. Mindenki örült, hogy így megoldódott Korzer bácsi élete. Túláradó szeretettel nyitottak utat a vállalkozónak, aki drága bundájában, vastag szivarral a szájában, barátságos köszöntéssel távozott közülük a lakása felé. Ahová – mint mondotta – most már sietnie kell, mert a legénye várja a vacsorával, és nem akarja, hogy az egész éjjel virrasszon.

Mert külön legénye és külön konyhája volt a vállalkozónak. A közös kásaétkezéseken a gyomor baja miatt nem vehetett részt. Méltóság teljesen lépdelt a külön konyhája, a külön legénye, a külön vacsorája felé, és ragyogó arcán a jótett öntudatával dúdolta a szibériai éjszakába, hogy:

*Ott künn dühöngve harcol a világ, Itt benn szelíden
nyílik száz virág...*

Elszéledtek mind, ment mindenki hazafelé, de őelőtte még sokáig rémlett Korzer bácsi hajlott alakja, ahogy viszi a keserves holmiját a legénységi barakkok felé.

Mikor a szobájához ért, észrevette, hogy világosság szűrődik ki az ajtón, pedig a lakótársai nem voltak odahaza. Tudta, hogy mind valami éjjeli munkát vállalt. Richárd postamunkát egy fehérenemű-varrodában, ahol egy kelengyét kellett sürgősen elkészíteni. Azt beszéltek, hogy egy szekérkenőcs gyáros akarja vele meglepni – nem egészen hátsó gondolat nélkül – egy katonai parancsnok menyasszony leányát.

A kis Szluka sorsa most dől el. Délután elvitték sorozásra, mert Rózsahegyre való, és az Csehországban van. Rác Pista valamelyik kaszinóban a játék mestert helyettesíti, és a többi is házon kívül van.

Ki lehet a szobában? Óvatosan nyitott be. Tényleg vendége volt. A kis Tánczos.

A kis Tánczos bocsánatot kért, hogy ilyen későn zavarja a doktor bácsit, de nagyon nagy bajban van. Arra kéri, hogy ezeket a búcsúleveleket adja át a szüleinek, testvéreinek, ha hazaér. Ő már nem fogja többé látni a Lánchidat, a Rózsadombot, a Margitszigetet, a Keleti pályaudvart...

Sápadt és zilált volt a kis Tánczos, aki tizenhét éves korában önként lépett a hadseregbe, és vitézül harcolt. A tizennyolc évet sem töltötte be, mikor sebesülten elfogták. Szorgalmas, derék gyerek volt, állandóan nehéz munkákat végzett. Olyan volt, mint egy fiatal medve: egy kicsit lomha, de acélizmú. Kedves, vajszívű kölyök, eszes gyerek, és most egyszerre odaomlott az ágyra, s keservesen zokogott.

– Meg kell hálnom, doktor bácsi... Revolver nincs, felakasztom magam... Nem tudna keríteni egy revolvért? Jobb volna mégis...

– Meg vagy örülve... Mi van veled?

A Tánczos gyerek kétségbeesve és halálra szántan panaszkolt a tragédiát. A bokszársai között ő volt a legmegbízhatóbb. Ő őrizte a család pénzét, amit keserves munkával szereztek. Egy szombat este, mikor munkából jött haza, becsalták a kaszinóba. Először csak a saját pénzét vesztette el. Akkor valaki, aki tudta Gyula bácsi szisztémáját, leszállított áron elárulta neki a titkot. A csálhatatlan szisztémán aztán elvesztette a bajtársak egész keresetét, a megspórolt rubeleket.

Pár hétig tudta titkolni és húzni az esetet. Különmunkát vállalt, éjjel-nappal dolgozott, alig aludt valamit, úgysem tudott volna a lelkifurdalástól. Minden holmiját eladta, és így tudott mindig a pénzekből kiadni, ha valamelyik visszakért valamit. Ma este először nem tudott már adni. Azt hazudta, hogy bevitte a bankba, mert magánál nem merte tartani. Holnap reggel banknyitásig meg kell hálnia. Nem bírja pótolni az összegeket.

Ezer rubelt sem tett ki, amiért szegény Tánczos gyé

reknek fiatalon meg kell halnia, önkéntes katonának önkéntes halállal.

Leszidta a fiút. Adott neki egy cédulát, amelyiken igazolta, hogy átvette a teljes összeget. Nála van. Menjen csak nyugodtan haza, majd megszerzi a pénzt reggelre. Nem kell bolondozni. Majd szerez kölcsönt hazai visszafizetésre.

– Reggelig? Reggelig, drága doktor bácsi?

– Reggelig. Eredj csak haza. Ne is eredj haza. Maradj itt. Ha társaid keresnek, mutasd a cédulát, mondd, hogy engem vársz. Elmentem a pénzetekért...

Ráparancsolt a kis szófogadó Tánczos gyerekekre, hogy maradjon nyugodtan. Nem lesz semmi baj. De ne merjen csinálni semmit...

Ment vissza a buránás éjszakába, kihúzta az ágyából a bankárt, akinél a fiú elvesztette a pénzt.

Simán ment, mert a bankosoknak sohasem volt egészen tiszta a lelkiismeretük. Sohasem lehetett tudni, miféle meglepetés éri őket. Néha egy-egy cseh katona is ment játszani, ilyenkor valósággal reszkettek attól a gondolattól, hogy a légionista veszteni talál.

Jött a bankos azonnal. Szolgálatkészen állott a rendelkezésére. Elmondta az esetet. Nagy botrány van kilátásban, azonnal vissza a pénzt...

A bankár jajgatott. Nem is ismeri ezt a fiatalembert. Biztosan nem nála játszott. A konkurencia biztatta fel, mert a nagy veszteségek után pár szerencsés napja volt. Biztosan a török pavilonban játszott, az emeleti rulettnél. Hiszen nála nem is adnak zsetont ilyen fiatal embernek. Jó volna, ha elmennének oda is. Talán lehetne, hogy az összes rulettbankár közösen térítse meg a pénzt? Ez volna a legjobb...

Nem engedett. Azt mondta, hogy most, azonnal fizetni kell. A teljes összeget ki kell fizetni. Nagy szerencsétlenség történhet, azonnal intézkedni kell. A saját táborparancsnokságnál vagy a cseh parancsnoknál, de azonnal intézkedni fog...

A bankos gyanúsítani kezdte, hogy talán közösen akarják megszarolni.

Megfogta a száraz embert a nyakánál.

Viszi azonnal a parancsnoksághoz.

Disznóság.

Ha valaki bankos, és bírja a nyereséget, tessék bírni az ilyesmit is. Ilyenkor minden kaszinó visszaadja a pénzt...

Ordított.

Ez az utóbbi volt a legjobb fegyver. A bankos könyörgött, hogy az istenért, csendesesen. Csak botrányt ne. Felébred az egész tábor. Aztán kivette a nyakából a pénzes zacskóját, és fájdalmasan kezdte kiszámolni a százásokat. Minden százasnál ránézett, hátha elég.

Végül azonban barátságosan kezét nyújtott neki a bankos, és azt mondta, köszöni szépen, hogy közbenjárt. Isten ments, hogy botrány lett volna! Ugyebár el lehet az ilyesmit gavallérosan is intézni? Persze, csak vele, a többinek fogalma sincs a kaszinói erkölcsről és a játékosbecsületről.

Elvitte a kis Tánczosnak a pénzt, aki boldogan lélegzett fel, mikor a mentő százásokat megkapta.

Szigorúan ráparancsolt a fiúra, hogy ne merjen játszani többet, amit az határozottan meg is ígért. Látszott a szeméből, hogy meg is fogja tartani az ígéretét.

Reggeledett, mikorára lefekhetett. Már járkáltak a folyosón. Itt-ott már kopogtattak a kis zugboltok ablakain tíz darab cigarettáért. Egy szolgálómánylő vödörben vizet vitt, hallatszott, hogy kikilocsant a víz. Félálomban még hallotta, hogy valamelyik munkába menő bajtárs szomorkásan dudorássza:

*Ott künn dühöngve harcol a világ, Itt benn szelíden
nyílik száz virág...*

¹ Skorbut.

² Maravédi: kis értékű aprópénz.

³ Ma: Belaja.

⁴ Híg házi sör.

⁵ Tisztiszolga.